

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE LITERE

Poetica morții ca principiu dialogic în opera lui Camus și a lui Sartre

- Teză de doctorat. Rezumat -

Conducător științific:
Prof. univ. dr. Ștefan Borbély

Doctorand:
Adriana Teodorescu

Cluj Napoca
2011

1. Cuprinsul lucrării

Partea I. Introducere. Despre problemele unor obiective și obiectivele unor probleme	5
1. Moartea ca obiect al cercetării. Insuficiențe și dificultăți	5
2. Camus, Sartre. Despre saturarea obiectelor de cercetare	10
3. Miză, obiective, principii, demers	14
Partea II. Abordări teoretice ale morții	19
1. Teorii culturale și configurații sociale ale morții	19
1.1. Premisa constitutivă	20
1.1.1. Moartea ca element de definire al culturii	20
1.1.2. Cadavrul	25
1.1.3. Frica de moarte	28
1.1.4. Constructele de imortalitate simbolică	50
1.1.5. “Death system”. Moartea ca sistem socio-cultural	80
1.2. Premisa (meta-)funcțională	82
1.2.1. Necesitatea abordărilor multiple	83
1.2.2. Tendința dispersivă vs. tendința auto-coagulantă a discursului asupra morții	84
1.2.3. Între criza morții și nostalgia discursului tanatologic	100
2. Reprezentări ale morții. Filosofia și literatura	113
2.1. Reprezentarea. Chestiuni teoretice	113
2.1.1. Mimesis sau semiosis	114
2.1.2. Și mimesis, și semiosis	117
2.1.3. Tot despre reprezentare. Alte contexte. Imaginea	122
2.1.4. Concluzii. Reprezentarea ca formă de inteligibilitate și rețea de comunicare a realității	128
2.2. Reprezentarea morții	130
2.2.1. Moartea ca principiu al reprezentării	130
2.2.2. Reprezentarea ca formă de (dez)organizare a morții	136
2.2.3. Reprezentarea morții în literatură și filosofie	142
Partea III. Moartea modestă a fiecărei zile	169
1. Un fel de introducere: Camus și Sartre în context existențialist sau un punct de plecare, nu o concluzie	169
2. Viziunea filosofică asupra morții	181
2.1. Albert Camus și moartea absurdă	181
2.2. Jean-Paul Sartre și ființa-împotriva-morții	194
2.2.1. Cei ce condamnă și cei ce apără. Sartre și tribunalurile thanatice heideggeriene	205
2.2.2. Negația activă. Libertatea și ființa-împotriva-morții	212
2.3. Primele concluzii. Structuri tari și configurații moi	216

3.	Moartea modestă a fiecărei zile.....	219
3.1.	Despre ce ar putea fi moartea modestă	219
3.2.	Structura morții modeste: o viață a morții	221
3.2.1.	A începe să mori	222
3.2.2.	A ști că o să mori	232
3.2.3.	Moartea ca scurtcircuit	242
3.3.	Natura și configurațiile sale thanatice	256
3.3.1.	Natura sartriană ca dimensiune privilegiată a morții.....	257
3.3.2.	Natura camusiană. O poetică și o teorie a morții.....	266
3.4.	Alteritatea și nucleeele sale thanatice	287
3.4.1.	Sub-alteritatea camusiană	289
3.4.2.	Alteritatea sartriană conflictuală.....	297
3.4.3.	Critica pozitivizării postmoderne a celuilalt. O perspectivă sartriană.....	307
3.4.4.	Refuzul alterității ca refuz al morții.....	310

Partea IV. Moartea proeminentă: inflamarea punctelor limită 312

1.	Considerații preliminare: despre ce ar putea fi moartea proeminentă.....	312
2.	Reflecții asupra mâinilor murdare. Crima.....	317
2.1.	Provocare socio-culturală și reprezentare literar-artistică.....	318
2.2.	Crima ca moarte relațională	324
2.2.1.	Moartea, relația și două ipostaze ale aceleiași metafore.....	324
2.2.2.	Statutul crimei la Camus și Sartre. Apartenența la paradigma violenței și relaționări generale	325
2.2.3.	Crima ca formă de comunicare.....	337
2.2.4.	Crima ca formă de reprezentare a morții	359
2.2.5.	Despre thanaticul istoriei și crima istorică	417
2.3.	Crima ca formă deviată de creație.....	442
2.3.1.	Jocul.....	445
2.3.2.	Dumnezeu	451
2.3.3.	O poetică a creației pornind de la crimă	454

Partea V. După moarte. Imortalitate, relevanță postumă, altă moarte 455

1.	Construcții simbolice de imortalitate	456
1.1.	Scriitura ca adjuvant de imortalitate	458
1.2.	Albert Camus și mitul imortalității prin natură.....	463
1.3.	Jean-Paul Sartre și imortalitatea prin proiect	469
1.3.1.	Nivelul ontologic	469
1.3.2.	Nivelul personal.....	470
1.3.3.	Nivelul sartrian	473
2.	Relevanța concepțiilor despre moarte ale lui Albert Camus și ale lui Jean-Paul Sartre pentru postmodernitate	480
2.1.	Sensul și direcțiile relevanței. Prezentare generală.....	480
2.2.	Relevanța directă. Postmodernitatea unor concepții despre moarte	483

2.3. Relevanța indirectă. Critici ale postmodernității.....	490
3. Sartre mort sau Sartre care moare. O ipostază a lui Sartre după moarte.....	494
3.1. Sartre care moare. Mărturisire și exercițiu de (ne)murire.....	497
3.1.1. Structuri. Lumini. Funcții.....	500
3.1.2. Conținuturi grele. Îmbătrânind. Prăbușiri.....	504
3.2. O poveste despre Sartre mort.....	514
Partea VI. Concluzii. O sinteză și cinci stropi de analiză.....	517
1. Sinteza simplă.....	517
2. Cei cinci stropi plus unul.....	520
Bibliografie.....	537

2. Cuvinte-cheie:

moarte, Camus, Sartre, existențialism, postmodernitate reprezentare, filozofie, literatură, absurd, neant, libertate, natură, alteritate, sinucidere, crimă, istorie, violență, imortalitate, proiect, scriitură, interdisciplinaritate

3. Rezumat general

Această lucrare a avut drept scop principal relevarea importanței majore a temei morții pentru opera literară și filosofică a lui Albert Camus, respectiv cea a lui Jean-Paul Sartre. Din scopul principal decurg câteva obiective principale, generatoare, la rândul lor, de obiective secundare. Lucrarea a încercat să arate că tema morții este un element de bază în sistemul conceptual și artistic al lui Jean-Paul Sartre și, respectiv, al lui Albert Camus, element complex, care dezvoltă legături cu toate coordonatele sistemice majore, de la alteritate și scriitură, la viziunea asupra istoriei și a naturii și a viziunii asupra existenței în general. Am evidențiat faptul că, structural vorbind, moartea se încheagă ca o poetică, în care se află și curenți conflictuali – reprezentarea literară și concepția teoretică asupra morții sunt uneori divergente, iar altele se suprapun numai parțial, pentru a fi, în rest, complementare – și funcționează ca un principiu dialogic între cei doi autori, astfel că lucrarea a fost accentuat comparativă, dar a renunțat la prejudecățile unei fuziuni totale a celor doi într-un tipar existențialist ce-i transcende, precum și la capcanele unei delimitări complete între ei sau a negării relației ambilor, incontestabile, în opinia noastră, cu mișcarea existențialistă. Un alt obiectiv, pe care am dorit să îl subliniem pentru a atrage deja atenția asupra relevanței operelor celor doi autori pentru contemporaneitate, a fost analiza dimensiunii postmoderne a scrierilor sartriene și camusiene, conferite de către anumite reprezentări ale morții, literare, dar și conceptuale, iar un altul discutarea, de pe poziția teoriei culturale, a teoriilor reprezentării raportului moarte-cultură, moarte-literatură, moarte-filosofie. Obiectivele secundare au fost reînțărirea poziției conceptuale cum că moartea determină cultura și cultura construiește moartea, demonstrarea continuității existente între diversele forme de manifestare ale spiritului la fiecare dintre cei doi scriitori și dărâmarea unor tabuuri culturale și sociale de care atât Sartre, cât și Camus au fost încorsetați de-a lungul timpului.

Importanța morții în opera celor doi scriitori este foarte complexă, astfel că am identificat-o pe mai multe nivele. Mai întâi, o importanță configurativă, constitutivă a operei

lor, prin aceasta înțelegând că viziunea asupra morții devine, pentru fiecare dintre cei doi autori, o componentă semnificativă, dar, adeseori, silențioasă, discretă, a unor articulații conceptuale și estetice fundamentale. În al doilea rând, avem de-a face cu o importanță relaționară a temei morții. Cu alte cuvinte, moartea îi așează pe Sartre și Camus într-o postură dialogică, în accepția dată termenului de către Bahtin. De zonă de comunicare profundă, neconcurențială, lipsită de centre de dominație, o comunicare în care asemănarea și diferența sunt ambele permise și, fără a se anihila, se completează reciproc. Astfel, datorită acestui principiu dialogic, se dezvăluie privirii interesate tabloul – lipsit însă de înrămări constrângătoare – unor scriitori, al unor personalități culturale ce, prin tema morții, se sustrag separării la care istoria literară și filosofică, creditând mai mult cuvintele scriitorilor care au fost Sartre și Camus, decât ale operelor pe care le-au realizat aceștia, i-a condamnat. Există, în acest aspect, așa cum există și în latura configurativă a morții în opera lui Camus și cea a lui Sartre, o pedagogie fină, neagresivă, la care nu putem rămâne imuni: iată că moartea, intrată în domeniul cunoașterii umane, își exilează conținutul prim și brut, acela de sfârșit și aneantizare, pentru a dobândi o funcționare culturală și pentru a destina nu morții, ci vieții, doi mari scriitori și operele lor: Albert Camus și Jean-Paul Sartre. Lucru pe care nu dorim să-l pozitivizăm, dincolo de cantitatea de pozitivitate pe care el însuși o comportă, întrucât viața la care Sartre și Camus ajung, prin intermediul temei morții, nu este viața kitsch-ului, a artificialității lipsite de asperități, ci, din contră, a problemelor. O viață în care moartea este inclusă nu doar ca răspunsuri, ci, mai ales, sub forma unor întrebări.

Ajungem, astfel, la cel de-al treilea tip de importanță a morții în operele celor doi autori, o importanță pe care o putem numi extrem-relaționară, sau importanță culturală. Nu este o importanță imediată, ea nu rezultă, pentru un potențial ochi critic, direct dintr-un proces de examinare a morții în opera camusiană, respectiv în cea sartriană, ci decurge din altoirea acestei examinări – o examinare care descoperă valențele extinse ale morții la Sartre și Camus, valențe care nu se limitează la a trata moartea dintr-un punct de vedere strict filosofic sau literar, ci, pe fundalul deschiderii interdisciplinare a existențialismului secolului XX, se deschid, de asemenea, înspre direcții antropologice – pe o altă idee, anume cea a importanței morții pentru cultură. Reprezentările literare și filozofice din operele lui Sartre și cele ale lui Camus au valabilitate antropologică, în sensul unei științe extinse a omului, și sunt oricând încadrabile într-o istorie culturală universală a reprezentărilor morții, este adevărat că nu într-una simplă, întrucât atât reprezentarea morții la Camus, cât și reprezentarea thanatică la Sartre sunt reprezentări ce nu sunt direct fasonate de către cultură – precum, de pildă, în cazul

reprezentărilor populare, folclorice – , ci în cadrul căreia cultura a fost și ea, la rândul său, fasonată, reprezentări care deja au topit mai multe straturi culturale și, în plus, pe ultimul dintre ele, cel al existențialismului modern.

În demersul întreprins în această lucrare, am încercat să acordăm atenție tuturor celor trei tipuri de importanță a morții și le-am avut în vedere pe toate, pe tot parcursul lucrării, chiar dacă, după caz, a fost necesar să ne ocupăm, la un moment dat, mai mult de una decât de cealaltă. Pe fundalul intenționalității noastre de cercetare, ele au fost simultan prezente, ceea ce, recunoaștem, nu a fost deloc un lucru facil. În acord cu importanța constitutivă a morții la cei doi autori, ne-am propus să demonstrăm că moartea este o componentă esențială a edificiului filosofic sartrian, dar și a celui, mai puțin solid, mai moralizator și estetic al lui Albert Camus, că se regăsește într-o serie de opere literare, la rândul lor, cum ne-am străduit să arătăm, necantionate în genul strict al literaturii, în sens de clasicitate și constrângere, dar fără să părăsească zona literarității. Abandonând orice pretenție de exhaustivitate, am încercat să menținem un echilibru, în investigațiile noastre critice, între partea teoretică a operei celor doi scriitori, de filozofie, etică sau teorie literară și cea efectiv literară, considerând că, pentru a vorbi de o viziune a morții la Sartre și la Camus, nu putem privilegia, cum s-a întâmplat adeseori în cercetările anterioare, doar o singură parte. Cu atât mai mult cu cât literatura sartriană și cea camusiană nu sunt întotdeauna, în ceea ce privește moartea, forme de *întrupare* a ideilor din partea teoretică, ci, frecvent, aduc în prim plan semnificații inexistente în partea tare, teoretică, ori ocultate sau risipite în densitatea conceptuală a acesteia.

În acord cu cea de-a doua importanță, am scos în evidență nu doar o similitudine de funcționare a temei morții la nivel de operă individuală, faptul că și la Sartre, și la Camus, moartea se racordează la toate marile teme ce dau specificitate operei lor, ca de pildă, tema alterității, a naturii, a violenței, a istoriei, a scriiturii sau a structurilor compensative de imortalitate. Totodată, analizând viziunea lor despre moarte, feluritele reprezentări ale acesteia, am demonstrat că există o serie de preconcepții cu privire la posibilitatea de reprezentare a morții în filosofia existențialistă, filosofie în care apar concepte precum cel de neant sau de absurd și că, de fapt, ceea ce se întâmplă este confruntarea impulsului cultural de reprezentare a morții cu ieșirea din paradigma creștină sau pur și simplu religioasă a reprezentării morții, care furniza mai cu seamă conținuturi de reprezentare, iar nu libertatea reprezentării ca atare, ca proces. Moartea ne-a ajutat și să evidențiem și să deconstruim – prin identificarea conexiunilor, a modului de structurare a acestora, cu diverse alte elemente, tabuuri culturale sau de interpretare ce se instalaseră în receptarea critică sau în percepția

comună referitor la Sartre sau la Camus. Spre exemplu, ideea că Sartre trebuie condamnat pentru aspectele, preponderent negative, ale concepției sale asupra alterității sau, de partea lui Camus, că acesta este superior lui Sartre, din punct de vedere moral, datorită umanismului său, care, am văzut însă, e un umanism relativ, privat parțial, în opera literară camusiană, de conținutul său: omul. Dar principalul tabu pe care considerăm că am reușit să-l transgresăm, dar și să îl explicăm, prin toată această lucrare, este cel al imposibilității de relaționare dintre Sartre și Camus.

Pentru demonstrarea celei de-a doua importanțe a trebuit, în primul rând, să recurgem la o anumită formă de prezentare, de intrare în subiectul nostru. Așa se justifică structura acestui studiu, o structură de tip descendent, dar, cel puțin ne permitem să sperăm acest lucru, care implică o anumită circularitate. Să luăm lucrurile pe rând. Întrucât nu ne doream să scăpăm din vedere bogatele valențe culturale ale morții la cei doi scriitori, Sartre și Camus, și deoarece ne-am străduit să ocolim pericolul de a face un studiu tematic în sensul îngust al termenului, adică pur și simplu un studiu în care moartea să fie un element dezrădăcinat cultural, făcut transparent prin inferarea unor sensuri dorite – iar aici, riscul ar fi crescut exponențial, în consens cu faptul, argumentat în cadrul acestui studiu, al construcției culturale a morții, și surprins de către Michel Picard într-o propoziție revelatorie: orice moarte, spune el, este întotdeauna *deja* culturală. Am fi putut sări peste toată această importanță culturală extinsă și ne-am fi putut limita la fundalul existențialist al secolului XX și al predecesorilor săi de marcă. Dar aici pericolul ar fi fost de o altă natură. Să limităm viziunile a doi oameni de marcă ai secolului abia trecut, la curentul care i-a produs, istoric vorbind, și care, indubitabil, i-a influențat, dar pe care ambii îl transcend, din punct de vedere valoric și, de asemenea, cum am susținut în cadrul studiului, și din punctul de vedere al relevanței pentru postmodernitate a concepțiilor lor despre moarte.

Așadar am ales să nu realizăm o cercetare tematică care să aibă, eventual, meritul de a rămâne exclusiv la primele două tipuri de importanță și am decis să nu minimalizăm obiectul de cercetare în fața terenului de cercetat, abordând problema morții, într-un întreg capitol, din perspectivă pluri și inter-disciplinară și creând premisele pentru înțelegerea în context cultural a morții și a diverselor configurații din opera sartriană și cea camusiană. Iar dacă aminteam, mai sus, de circularitate, o făceam tocmai pentru a indica faptul că, cercetarea noastră, realizându-se prin asumarea densității de semnificații a obiectului *morții*, a aspectului său constitutiv și funcțional ambivalent – de modelare a culturii și de construire culturală – , are, în fond, trei mari obiecte de cercetare: moartea, opera sartriană și cea camusiană. Nu ne-am

afundat în opera lui Sartre și Camus căutând moartea, ci am făcut-o păstrând căile de întoarcere, dinspre cei doi scriitori, înspre moartea ca fapt cultural. Cu alte cuvinte, importanța culturală a temei morții, în general, dar și la Sartre și la Camus trebuie, așadar, înțeleasă în dublu sens. Nu doar dinspre cultură și moarte înspre operele celor doi autori, ci și invers, dinspre operele lor înspre cultură. În demersul nostru, moartea este termenul median, situat între cultură, pe de o parte, și Sartre și Camus, pe de altă parte. Astfel, am arătat, prin studiul de față, că atât moartea, cât și cei doi scriitori, fiecare în parte, dar și priviți împreună, pot ieși *îmbogățiți* din această punere laolaltă, că viziunea lor thanatică este relevantă pentru o istorie socială și culturală a morții și că moartea constituie o temă prin care Albert Camus și Jean-Paul Sartre merită să rămână în actualitatea literar-critică și filosofică, sau, măcar în atenția acesteia.

4. Rezumatul principalelor părți

Vom oferi, în cele ce urmează, o structură de rezumat ceva mai relaxată, împărțită pe cele cinci părți din care este alcătuită lucrarea de față, astfel că și obiectivele subsumate scopului general vor putea fi mai ușor revizualizate.

4.1. *Despre problemele unor obiective și obiectivele unor probleme*

În această primă parte a lucrării, am stabilit care este scopul principal al lucrării, care sunt obiectivele de bază și cele secundare, care este metodologia pe care o vom utiliza și am prezentat, foarte concis, care este structura studiului. Nu ne-am ferit să semnalăm care sunt problemele unei cercetări ce are ca obiect moartea și care sunt cele ale unei cercetări ai cărei pioni principali sunt Sartre și Camus. Am arătat că moartea este un obiect de cercetare nesaturat, în vreme ce Camus și Sartre funcționează ca niște obiecte de cercetare (supra)saturate. Am identificat însă, în alăturarea lor, dar și în rezervele față de semnificațiile profunde ale *saturației* obiectelor de cercetare, legitimitatea necesară demersului nostru.

4.2. *Abordări teoretice ale morții*

Această a doua parte a lucrării a fost alcătuită din două mari secțiuni. Una dedicată teoriilor culturale și configurațiilor sociale ale morții, iar cealaltă urmărind să examineze problematicile reprezentării morții, într-un sens general, predominant antropologic și filosofic,

dar și aplicat pe domeniul literaturii și al filosofiei, acestea fiind și cele două domenii majore de cunoaștere și ale spiritului în care vor activa Sartre și Camus. Rolul acestei a doua părți a studiului nostru a fost, cum pomeneam și ceva mai sus, și să introducă în dificultățile obiectului de cercetare care este moartea, continuând astfel, anumite asumptii din partea întâi, dar orientându-le înspre demonstrație. Dar, dincolo de acest rol, oarecum secundar, ceea ce am urmărit în această parte a studiului a fost să aducem argumente pentru existența unui statut cultural al morții. Nu este nicio o noutate punctul de la care am pornit, ba dimpotrivă, reprezintă o poziție reiterată de majoritatea studiilor asupra morții sau care pur și simplu se intersectează cu acest subiect. Contribuția noastră palpabilă a fost în sensul că am renunțat să luăm de-a gata aceasta poziție, acest postulat și l-am tratat asemenea unei ipoteze, a unei teorii, prin demonstrație. Am arătat că moartea intră ca element cert în definiția culturii, altfel greu de captat într-o singură definiție, stabilă. Apoi, fără să ne oprim la definiție, am arătat și că moartea participă la *definirea* culturii, că are o funcție de configurare, dar și că suportă neîncetat influența culturii, astfel că putem discuta despre o construcție socio-culturală a morții, dar și despre o realitate an-istorică, a morții ca fenomen și a unei constante atitudinale antropologice. Am analizat principalele puncte de articulare a morții și a culturii, în ambele sensuri amintite, cadavrul, frica de moarte, constructele de imortalitate simbolică și, împrumutând sintagma sociologului american Robert Kastenbaum, *sistemul morții*. Deși cadavrul este elementul concret al morții, ultragiant pentru privire și pentru comunitate, am arătat cum cultura reușește să îl integreze și să-l investească cu o serie de semnificații socio-culturale, variabile în spațiu și în timp.

În cadrul secțiunii destinate examinării fricii de moarte, am dezbătut, într-o grilă interdisciplinară, mai multe probleme, două fiind de importanță majoră. Prima dintre ele se referă la cele două verbe prin intermediul cărora antropologii, filosofii, biologii și alți cercetători ai morții au polarizat frica de moarte, anume polul lui *a dobândi*, respectiv acela al lui *a avea*. După un drum prin teorii culturale cât mai diverse, am concluzionat nu doar că este dificil, chiar imposibil, de optat între cele două verbe, dar și că polarizarea trebuie să se mențină, deoarece frica de moarte are mai multe componente și trebuie tratată în funcție de acestea, de conținutul lor. Tot legat de frica de moarte, am încercat să vedem care sunt deosebirile între frică și anxietate, pe ce filiere culturale se face departajarea între ele, sau, din contră, confuzia lor și am aflat în care circumstanțe se întrebuințează un cuvânt sau altul, concluzia globală fiind că cei doi termeni nu se pot separa atât de strict pe cât simțul comun o indică, ei fiind ambii supuși construcțiilor socio-culturale. Avansând în cercetare, binomul

frică-anxietate a fost dezvoltat în binomul, mai complex încă, negare-refuz al morții. Am arătat că, în cadrul acestui al doilea binom, diferența este puternică și reală, în ciuda confuziilor și indistințelor prezente la unii cercetători ai morții, negarea fiind fenomenul de bază prin care cultura asimilează moartea, iar refuzul desemnând patologizarea negării, la nivel individual, sau, la nivel colectiv, social, indicator al paradigmei refuzului modern occidental al morții sau al ceea ce a fost numit modelul morții interzise.

În cadrul constructelor simbolice de imortalitate am concluzionat asupra faptului că ele sunt inevitabile în cultura umană, dincolo de prezența sau absența sistemelor religioase, întrucât imortalitatea este la fel de mult legată de cultură precum moartea însăși, între imortalitate și moarte acționând un criteriu de inseparabilitate. Am realizat două mari analize, constructele de imortalitate simbolică prin copii și cele prin natură. La imortalitatea prin natură am identificat un subtip de construct, de mitologizare și pozitivizare ale însuși sensului morții, foarte actual în postmodernitatea cea mai recentă. Alegerea lor a avut o dublă cauză. Mai întâi, profanitatea celor două elemente, ceea ce face cu atât mai evident caracterul cultural și inerent al imortalității pe care ele o pun în circulație, dar și pedagogiile mai mult sau mai puțin explicite, cu privire la valențele socio-culturale ale morții, care se pot degaja de aici, iar apoi, a contat și faptul că natura este iubită de Camus, iar copii sunt total negați, ca necesitate a continuării prin celălalt, de către Sartre. Fără să dorim să proclamăm necesitatea dispensării de confortul oferit de astfel de constructe de imortalitate, am afirmat că se cuvine ca pe plan individual, social și cultural să fim reticenți la absolutizarea acestor modele, produsă, mai cu seamă, prin fuzionarea, artificială, a culturalului cu naturalul, și am introdus și nuanțat, pentru prima dată în lucrare, ideea că moartea și, implicit, imortalitatea, sunt întotdeauna chestiuni ce țin de putere. Examinând modul în care moartea determină organizarea socială sub forma unui sistem al morții, am ajuns la concluzia că acest sistem are o ramificație foarte bogată, cuprinzând, practic, toate structurile socio-culturale posibile.

A doua parte a secțiunii teoriilor culturale și configurațiilor sociale ale morții a avut în vedere funcționarea morții la nivel de discurs al diverselor domenii ale cunoașterii. Am prezentat conflictul, de pe ambii versanți, dintre filozofie și antropologie sau sociologie și am demonstrat că, dacă moartea are propriul său discurs dispersiv asupra lumii și a ei înseși, atunci celelalte domenii de cunoaștere tind să capteze moartea, ca obiect de discurs, și să o monopolizeze. Am alocat un spațiu mai generos pentru studierea discursului medical asupra morții, pentru a atinge două obiective. Cel dintâi, de a demonstra, și pe această cale, că nici măcar discursul susceptibil de a fi cel mai exact și cel mai rațional asupra morții, fie și în

sensul cât de minimalist posibil, de încetare a vieții, adică discursul medicinei, nu este capabil să-și rețină obiectul, divizându-se în alte sub-discursuri. Am identificat, astfel, un discurs medicalizant, un discurs critic asupra acestuia și, în al treilea rând, un discurs meta-critic, mult mai pacifist, cu tendințe de a împăca cele două discursuri. Al doilea motiv pentru care am ales să vorbim pe larg despre discursul medicinei este faptul că el deschide un alt tip de discurs, de o complexitate mult mai mare și care se dorește fondat pe alte principii decât pe cele ale auto-coagulării discursurilor. Vorbim despre tanatologie, ca știință a morții ce se definește ca vizând, asemenea obiectului ei, pe oricine. Tanatologia respectă dispersivitatea morții, o asumă și integrează ca logică de funcționare, astfel că ea este, prin esență, o știință interdisciplinară. În cadrul acestui capitol, am propus termenul de *studii asupra morții*, ca o alternativă la cel de tanatologie și ne-am justificat opțiunea prin două elemente: pragmatismul și orientarea predominant americană și americanizantă a tanatologiei, față de gradul mai ridicat de conceptualizare a celui de-al doilea termen, și, al doilea element, trecutul tanatologiei ca știință, trecut ce riscă să asfixieze semantismul pozitiv și funcționarea științifică corespunzătoare a prezentului. Pentru aceasta, am parcurs istoria, recentă prin ea însăși, a tanatologiei, am văzut care sunt legăturile ei cu descoperirea modelului morții interzise și de ce acesta este un model depășit, ce nu mai poate răspunde în întregime de realitățile actuale, dar și de ce nu trebuie să ne dispensăm prea rapid de el. Cu ajutorul lui Patrick Baudry, am făcut o delimitare între modelul morții interzise, al lui Philippe Ariès, și utilizarea lui, schematică și deficitară, de către alți cercetători ai morții. Concluzia asupra acestei părți a fost că abordarea de tip tanatologic, cu varianta preferabilă de *studii asupra morții*, este categoric necesară, dar nu este, nici ea, scutită de numeroase capcane. Legat de aceste capcane, am arătat că acceptarea morții și negarea ei sunt mai apropiate decât s-ar crede la o primă privire și pot, ambele să aibă valențe negative.

Partea a doua studiază moartea din unghiul reprezentării, înțelegând prin reprezentare un proces eminent cultural extins în toate zonele civilizației, sub diverse forme. Am analizat, utilizând teorii literare (Umberto Eco, Compagnon, Frye, Barthes) și teorii culturale ale imaginii (Durand, Bachelard, Régis Debray, Baudrillard), care sunt mecanismele generale ale reprezentării, care sunt raporturile ei cu realitatea și cu imaginea și am ajuns la concluzia că reprezentarea este atât *mimesis*, cât și *semiosis*, că ea nu este o copie exactă a realității, dar nici nu există într-o ruptură deplină față de aceasta, că se poate discuta despre reprezentare ca produs și reprezentare ca proces, că, în mai puține cuvinte, raportul oamenilor cu realitatea nu poate fi decât mediat, iar reprezentarea este o formă prin care se creează și se asigură

inteligibilitatea realității, posibilitatea de cunoaștere și de comunicare a acesteia, dar și producerea realității înseși, căci realitatea nu este numai cea de la care se pleacă pentru a se reprezenta, ci și cea la care se ajunge prin reprezentare. În ceea ce privește moartea, am sondat ce se ascunde în spatele aparentului paradox al reprezentării morții, căci în ciuda faptului că provoacă frica sau sila, moartea este reprezentată la toate nivele, personal, social, cultural, așa cum, cu toate că moartea este ireprezentabilul prin definiție, ea activează întotdeauna procesul de reprezentare. În legătură cu reprezentarea morții am avut două abordări majore. La început, am demonstrat că moartea, în principal prin dublarea absenței, este un principiu de construcție și de funcționare a reprezentării și am discutat paradigma morții interzise ca unilateralizare a absenței din reprezentare și a situării morții exclusiv de partea acesteia, eliminând tot ceea ce ar putea fi reprezentat din moarte, catalogat ca imposibil. Pe de altă parte, am observat că cea mai actuală paradigmă contemporană a morții (mai ales pe latura sa mass-mediatică) se sprijină pe o emfază a reprezentabilului morții, în acord cu extragerea postmodernă a invizibilului din realitate. Moartea este echivalată reprezentărilor ei, nu celor posibile, ci acelor active. Acest fapt ne-a ajutat să punem în evidență aspectul, destul de minimalizat și vag teoretic, cum că a reprezenta moartea nu implică din start o valoare (Diana Fuss, J. Drillon, J. Havelka), nici nu asigură ruperea de negarea modernă excesivă și că reprezentările morții, precum reprezentării în genere, sunt diferite din punct de vedere calitativ.

Un alt rezultat important al acestui capitol a fost acela că am reușit să punem în lumină, tot pornind de la reprezentare, dar asociindu-ne conceptele lui Umberto Eco, bazate pe filosofia lui Charles Sanders Peirce, de semioză nelimitată, semioză hermetică și derivă hermetică, care sunt cei doi poli – cele două puncte extreme – ai reprezentării morții, atât ai producerii, cât și ai receptării ei și, în același timp, cât de învecinați sunt, aproape sfidând logica. Polul zero al interpretării, când moartea este înțeleasă ca nefiind nimic, echivalată absenței absolute, și polul infinit al reprezentării, când moartea, tocmai datorită imposibilității de a-i asocia un conținut de sine stătător, glisează din reprezentare în reprezentare, suferind de o adevărată hemoragie semantică. Acest lucru a fost necesar, întrucât, dacă reprezentării sociale și culturale, în sens larg, îi este adeseori mai accesibil primul pol, pentru literatură tentațiile se regăsesc frecvent înspre al doilea pol, filosofia oscilând destul de mult între cei doi poli. Studiul reprezentării literare și filosofice a morții ne-a adus în posesia unor concluzii interesante: că limbajul, mijlocul prin care se reprezintă moartea în literatură, dar și în filozofie – fapt neglijat de istoria culturală și filosofică și pe care am dorit neapărat să-l subliniem – este sediul privilegiat al morții și, simultan, agentul cultural ce combate moartea,

că toate elementele cheie ale literaturii – autorul, lectura, scrierea operei, opera, cititorul – pot fi, și au fost, așa cum am arătat, interpretate ca puncte anti-thanactice sau, din contră, ca zone în care moartea se instalează din plin. În cazul filosofiei, fără să facem o istorie a filosofiei morții, ceea ce ar fi coincis, cel mai probabil, cu istoria filosofiei înseși, am discutat un alt paradox, cel al excluziunii reciproce dintre gândire și moarte și al depășirii aproximative a acesteia și am re-interogat celebra frază ciceroniană, *a filosofa înseamnă să înveți să mori*, dar, cel mai important, al relevat faptul că filosofia nu are acces la moarte decât tot prin reprezentare și limbaj (Adorno, Shibles, Paul Ghils). Și pentru literatură, și pentru filozofie este important faptul că reprezentarea în general, dar și a morții, are mai multe funcții, printre cele mai semnificative fiind cele de organizare a realității și de oferire a posibilității de cunoaștere a lumii.

4.3. Moartea modestă a fiecărei zile

A treia parte a lucrării este compusă dintr-o parte introductivă, în care investigăm structura tare a viziunii teoretice asupra morții la Sartre, respectiv la Camus, apoi dintr-un capitol intitulat precum întreaga parte, moartea modestă a fiecărei zile, ce completează, dar și relativizează, prin poziționări antitetice mai mult sau mai puțin evidente, cele prezentate în prima parte, prin înfățișarea unor apariții ale morții – literare și filosofice – în contexte lipsite, în general, de stridențe, firești sau prin detectarea morții, ca realitate de principiu, în spatele unor concepte precum cel de alteritate ori natură. În prima secțiune a acestei părți am prezentat și re-interogat – din perspectivă heideggeriană (Cristian Ciocan) și anti-heideggeriană (Choron) sau non-heideggeriană (Henri Birault), în cazul lui Sartre – concepția despre moarte a fiecăruia din cei doi scriitori. Concluzia la care am ajuns este că, în ciuda unor diferențe de abordare și terminologice, la Sartre având de-a face cu filozofie pură, iar la Camus cu eseul filosofic, ambii autori se plasează într-un raport negativ cu moartea, care nu este un refuz al morții în accepțiunea modernistă a *morții interzise*, conștientizarea ei fiind acută, dar în cadrul căruia, spre deosebire de viziunea heideggeriană, nu există elemente compensative. Pentru Camus, moartea este absurdă, ea intrând în alcătuirea paradigmei camusiene a absurdului ce se încheagă integrând ruptura față de absurdul practicat de ceea ce Camus numește filozofii existențialiste. Pentru Sartre, moartea este inumanul absolut, de unde și lipsa de relevanță a morții pe cele trei nivele: ontologic, al cunoașterii și al sensului. Și viziunea thanatică sartriană, și cea camusiană conțin un principiu activ de negare a morții.

Astfel, dacă moartea este negare a omului, acestuia nu îi rămâne decât să nege, la rândul lui moartea. La Sartre se petrece acest lucru prin intermediul libertății și al proiectului,

iar la Camus prin revoltă, creație și trăire cantitativă. Mai mult la Sartre decât la Camus, am remarcat o înverșunare în a nega moartea prin libertate – rezultatul fiind ființa sartriană, o *ființă-împotriva-morții* – și am explicat cum filosofia intransigenței sartriene a asumării și a responsabilității ascunde, în fapt, o estetizare provocată de relația centrifugală cu moartea, văzând și care este sensul acestei estetizări pentru postumitatea sartriană. Structural vorbind, am depistat și la Sartre și la Camus că moartea are o poziție de centralitate, în concepția globală despre existență, dar este o centralitate acoperită – ea se depistează, de cele mai multe ori, pornind de la absurd, respectiv, de la libertate – și, mai ales, funcțională în acord cu concepția despre moarte însăși: moartea există și gândirea ei trebuie menținută, dar permanent combătută.

Prin sintagma de *moarte modestă a fiecărei zile* am intenționat să acoperim acele contexte literare în care moartea îndeplinește două condiții: este un conținut relativ firesc al lumii, chiar *banalizat*, în timp ce, la nivel de reprezentare, scriitorii nu utilizează mijloace foarte pregnante pentru a o zugrăvi. Moartea modestă denumește acea parte a viziunii despre moarte ignorată de către cei mai mulți dintre critici, care s-au rezumat sau la a prelungi viziunea tare despre moarte asupra întregii lor opere, sau, destul de frecvent, la a include această parte reprezentărilor violente și întunecate ale morții. Am pus în lumină trei mari tipuri de reprezentare a morții modeste, coagulabile în jurul a trei nuclee: *a începe să mori* – descoperirea fenomenologică a mortalității, *a ști că o să mori* – descoperirea analitică a mortalității și aflarea, în creație, a unui termen care să împace libertatea de care omul dispune cu conștiința morții – și, în final, *moartea ca scurtcircuit* – revelarea morții ca intermitență prin elemente precum greața, copiii, indiferența. Am arătat astfel că, uneori, multe din aceste reprezentări literare interacționează, direct sau activând anumite tehnici literare, într-un mod conflictual cu concepțiile despre moarte ale celor doi autori și am văzut și cum pot fi înțelese aceste interacțiuni, respectând specificitatea reprezentărilor literare și a celor filosofice, și, de asemenea, am evidențiat faptul că există o funcție subiacentă de îmblânzire a morții prin activarea reprezentării literare.

Tot în moartea modestă am inclus teme de alterității și ale naturii, de mare importanță pentru întreaga operă a celor doi autori, deoarece, am explicat, moartea este conceptul care reglează subteran, subtil, ambele aceste teme, identificarea morții nefiind imediată sau urgentă pentru înțelegerea acestor teme, dar absolut esențială pentru o înțelegere profundă. Am argumentat faptul că, în timp ce Camus tinde să valorizeze pozitiv natura, iar Sartre negativ, există o similaritate puternică între modul de raportare a celor doi autori la natură, în sensul că

această raportare este redevabilă unui alt raport, a celui dintre natură și moarte și se face întotdeauna printr-un mecanism de contestare a morții. Astfel, Sartre alege să respingă natura, întrucât aceasta este unul dintre principalele sedii ale morții, la nivel teoretic contestând ideea de natură umană – contestație căreia i-am surprins atât validitatea actuală, cât și limitarea, aceasta din urmă prin critica lui Camus la ideea de condiționare infinită a istoriei – și propunând conceptul de condiție umană, concept ce marchează in-esențialismul sartrian forte (existența precede esența), iar la pe palier filosofico-literar reprezentând natura ca pe o creștere a *în-sinelui* în dauna *pentru-sinelui*. Am evidențiat și care sunt legăturile dintre natură, pe de o parte, și libertate, acțiune și proiect, de cealaltă parte. În ceea ce-l privește pe Albert Camus, am demonstrat că există în opera acestuia atât o teorie a naturii ce vizează limitarea istoriei mortifere, criminale, prin *gândirea de la amiază*, în special, dar și implicit, prin conceptul de absurd care ascunde geografia conceptuală a deșertului ca *desfacere* a morții din reprezentare (Laurent Mailhot), cât și o poetică a morții alcătuită de puterea pe care o are natura camusiană de a genera o poetică a lecturii. Am ilustrat trei mari tipuri de lectură a naturii, în cadrul tuturor moartea funcționând mai întâi ca o *intentio operis* – peisaje explicite ale morții, peisaje care conțin moartea și peisaje care generează pedagogii, uneori paradoxale, ale morții. Am observat că legătura moarte-natură antrenează și alte teme majore ale creației camusiene: călătoria, exilul, corporalitatea, privirea, peisajul și am analizat modul în care ele construiesc această legătură, lăsându-se, la rândul lor, construite de aceasta.

Cealaltă temă care nu poate fi bine înțeleasă, nici ca viziune teoretică, nici ca reprezentare literară decât în relație cu moartea este alteritatea. Dacă până în acest moment al studiului am discutat despre o alteritate ce și la Camus și la Sartre respectă linia heideggeriană a inferiorității ontologice și de sens a morții celuilalt față de moartea *mea*, Camus vorbind despre un succedaneu în cazul morții celuilalt, iar Sartre despre puterea inherentă de reificare a celui viu față de cel mort, am reușit să obținem în acest al treilea capitol al celei de-a treia părți a lucrării, un tablou mult mai cuprinzător. Sperăm că o reușită a fost să demontăm clișeele negative articulate în jurul viziunii sartriene a alterității, respectiv a celor pozitive polarizate în jurul alterității camusiene. Ca și pentru concepția generală asupra morții, am identificat și analizat o structură tare a alterității, la ambii scriitori, și o serie de configurații literare care întregesc ideile din structura teoretică.

La Albert Camus, am demonstrat, prin multiple exemple, că există mai multe ambiguități la nivel de receptare a funcțiilor și structurii alterității. Am separat umanismul camusian emblematic (Bruce Pratt) de cel principal (Glenn J. Gray), generat de principiul

revoltei și al solidarității în fața morții, apoi am făcut demarcația între acesta din urmă și dragostea pentru Celălalt, imposibilă la Camus în mod veritabil (Alan J. Clayton), și între dragostea pentru Celălalt și dragostea de viață, avansând, și apoi fixând, conceptul de sub-alteritate camusiană. Prin intermediul lui am încercat să surprindem realitatea alterității camusiene, literare și filosofice, renunțând la prejudecăți morale, observând că ceea ce îndeplinește rolul unei alterități depline la Camus este natura – de o dualitate funciară, dar înzestrată cu o certă valoare în sine. Principala funcție a sub-alterității camusiene este de-problematizarea alterității prin eliminarea morții din celălalt, o dată cu el, și chiar deschiderea către o imortalitate simbolică la care nu acesta participă, ci natura.

La Jean-Paul Sartre relația cu alteritatea este o relație conflictuală, pe plan ontologic, vertebrată de principiul morții, întrucât întâlnirea dintre două ființe determină o disputare, prin intermediul privirii, fenomenologice și ontologice, a *ființei-pentru-sine* a celuilalt, fiecare încercând să-l transforme pe celălalt în *ființă-în-sine*. Practic, am arătat că mecanismul întâlnirii și descoperirii celuilalt îl repetă, la scară mică și cu intermitențe, pe cel al intrării ființei, prin moartea sa, în posesia celuilalt. Am explicat că negativitatea celuilalt, în optica sartriană, nu este la nivel de structură și de meta-funcționare a sa, căci celălalt este întotdeauna chestiune de ontologie și de semnificație existențială maximală, spre deosebire de alteritatea camusiană, scufundată în ne-însemnătate, ci la nivel de conținut. Astfel, garant al existenței, celălalt este la Sartre și un agent al morții. Deconstrucția stereotipului unui Sartre care asociază alterității infernul am realizat-o și prin explicații teoretice, prin exemple din literatura sartriană ce relativizează negativitatea celuilalt, dar și prin intermediul criticii pozitivizării postmoderne a celuilalt (Cyrille Deloro, Serge Lesourd) și am încercat să demonstrăm că discursul socio-cultural actual asupra celuilalt operează o pacificare excesivă a raporturilor inter-umane și este pândit de pericolul unei exilări ontologice a celuilalt.

4.4. Moartea proeminentă: inflamarea punctelor limită

A patra parte a lucrării este alcătuită dintr-un capitol introductiv, în cadrul căruia am prezentat modelul morții proeminente la cei doi autori, mai exact, acea moarte care în operele literare îndeplinește două condiții. Una de strategie, de tehnică literară: este reprezentată mai intens decât moartea modestă, ocupând un loc important în economia operei literare în care apare, și, a doua condiție, având un conținut ce violentează o anumită percepție de normalitate, de firesc, fie prin personajele care o provoacă, fie prin conjuncturile de care depinde și spațiul în care se produce. Operele teoretice păstrează, uneori, numai condiția de conținut. A fost și o ocazie să observăm criticile care se aduc celor doi autori și

existențialismului în general pentru atitudinea lor fatalistă în fața vieții și pentru gustul experiențelor extreme (Shibles, Kaufmann, R. Cumming) și să ne detașăm de o parte din ele, scoțând în evidență carența argumentativă și prejudecățile ce alterează valoarea critică.

Celălalt capitol este în totalitate dedicat crimei, ca formă a morții proeminente cu vizibilitate mare în operele celor doi autori. Privitor la relația cu paradigmele culturale de refuz, respectiv de acceptare a morții, am arătat că ceea ce caracterizează întotdeauna ilustrarea crimei în operele literare, dar și în cele etico-filosofice la Sartre și Camus este o ambivalență, crima punând în reprezentare moartea, dar, pe de altă parte, prin extragerea morții din ritmurile ei firești și anticipabile și prin încadrarea într-o logică a violenței, se produce o negare a morții ca fapt constitutiv al ființei umane. Acest al doilea mare capitol al părții a patra a lucrării este format din trei secțiuni. În prima, am discutat despre constanta provocare socio-antropologică a crimei (René Girard, Michel Prum, Robert Badinter, Diana Royer) despre poziționarea socială cu privire la aceasta și despre fascinația literaturii în fața crimei, precum și despre multiplele funcții ale reprezentării crimei în literatură, multe la granița dintre experiență estetică, cunoaștere și formare civică.

Într-o a doua secțiune a celui de-al doilea capitol, am abordat problema crimei ca moarte relațională, așadar ca tip special de moarte ce dezvoltă, față de tipul *standard* de moarte, o serie de trăsături proprii. Am identificat această configurație specială a morții relaționale pornind de la câteva puncte de vedere filosofice și antropologice (Fernando Savater, Louis-Vincent Thomas, Lévinas), făcând, astfel, primul pas al demersului nostru de a surprinde particularitățile, dincolo de cele generale, ale crimei la Camus și Sartre și a aspectelor sale relaționale. Într-un capitol introductiv, am sondat statutul crimei într-o paradigmă a violenței la fiecare dintre cei doi scriitori, stabilind faptul că modalitatea de configurare a violenței – literară, în sens general, dar mai ales teoretică, etico-filosofică – determină o primă relaționare, și încă una foarte interesantă, între cei doi autori (Ronald Aronson, Pierre Grouix, Bernard Henri Levy, Denis Salas). A fost și un bun prilej de a elimina o serie de alte clișee, ca de pildă cel al unui Sartre violent în opoziție cu un Camus pacifist.

După acest capitol subsumat morții relaționale, s-au succedat încă trei: crima ca formă de comunicare, crima ca formă de reprezentare a morții și, cel de-al treilea, ceea ce am numit *crima istorică*. În crima ca formă de comunicare am analizat două opere cărora li s-a acordat mai puțină atenție din partea criticii, de-a lungul timpului, *Les mains sales*, piesa de teatru a lui Jean-Paul Sartre și primul roman camusian, publicat post-mortem, *La mort heureuse*. Am

demonstrat, prin analiză textuală, asemănările izbitoare dintre Camus și Sartre la nivel de reprezentare a crimei și a concepțiilor care o vertebreză, așa cum am pus în lumină paradoxala relație de comunicare ce se creează între ucigaș și victimă, ca și sensul social, antropologic și filosofic implicat în aceasta. Analiza, relativ extinsă, pe cele două opere a funcționat ca un model pentru crima cu valență de comunicare: minusul de densitate al crimei în raport cu moartea și posibilitatea ei de a acționa ca instrument *asupra* morții, nietzscheanismul criminalului, violența ca modalitate de transmitere a unui mesaj, absența resentimentului, a dorinței de a-l anula pe celălalt și funcția de intermediere a acestuia între eul actual al criminalului și eul dorit de acesta, surogatul de reversibilitate a morții etc. Un model pe care l-am identificat apoi prin analizarea altor opere literare ale celor doi scriitori, multe dintre ele dezvoltând rețele de asemănare între ele. Am demonstrat că modelul crimei, cel tare, deductibil din cele două opere literare investigate la început, se poate așeza pe modelul de comunicare propus de Roman Jakobson și că există două tipuri majore de comunicare, de la eu la un alt eu trecând prin celălalt, sau de la criminal la criminal, în două din ipostazele sale ontologice și de la criminal la victimă.

În al doilea capitol al morții relaționale, crima ca formă de reprezentare a morții, am ținut cont de același decalaj dintre moarte și crimă, ca tip aparte de moarte și am demonstrat că atât pe palierul literar, cât și pe cel filosofic, crima funcționează ca un factor de deblocare a reprezentării morții, pentru autori sau pentru personajele lor, dar, în fond, pentru operele lor și cititorii acestora. Astfel, relația de bază care se instituie, în acest caz, este între reprezentarea și non-reprezentarea morții, între ceea ce poate fi reprezentat și ceea ce scapă reprezentării morții. Emblematic pentru această putere a crimei de a declanșa reprezentări ale morții am considerat a fi romanul lui Albert Camus, *Străinul*. Conștienți de riscurile adăugării unui alt examen critic la cele deja existente asupra acestuia, ne-am realizat demonstrația dintr-o perspectivă meta-critică. Am ales trei interpretări ale Străinului, bazate pe metodologii diferite, una psihanalitică (Marie Jejcic), una filosofică, predominant fenomenologică (Robert C. Solomon), iar cea de-a treia din zona criticii literare (Robert R. Brock), cărora, dincolo de deosebiri, le-am evidențiat convergența spre același punct, al crimei lui Meursault ca posibilitate de reprezentare a morții – pentru personajul însuși și pentru Camus. Și aceasta s-a dovedit a fi o ocazie potrivită de a clarifica încheierea clișeizantă a unor interpretări, precum eroismul lui Meursault sau permisivitatea interpretativă extremă a *Străinului*, dar și să remarcăm raportul dintre unele asumptions ale filosofiei camusiene și invalidarea lor literară. După ce am identificat caracteristicile crimei în relație cu forța de reprezentare în *Străinul*, ne-

am îndreptat atenția și asupra altor opere literare ale celor doi scriitori și am reușit să argumentăm următoarele: criminalul are un deficit al capacității de reprezentare în genere și nu reușește să separe moartea de viață la nivel de reprezentare, crima este un motiv utilizat de ambii scriitori pentru a-și putea reprezenta, prin intermediul personajelor, moartea, violența morții la Sartre se justifică prin incapacitatea personajelor de a-și reprezenta moartea, fraternitatea întru moarte rămâne adesea doar la stadiul de fraternitate întru frica de moarte.

Tot în al doilea capitol al morții relaționale, cel dedicat reprezentării morții prin crimă, am inclus și discutarea unor aspecte ale sinuciderii. Am motivat această amplasare a sinuciderii prin poziția secundară a sinuciderii în concepția celor doi autori, printr-o subordonare tematico-funcțională general valabilă, în sensul că sinuciderea marchează tensiunea, ajunsă insuportabilă, dintre reprezentare și non-reprezentare a morții (fapt nu doar presupus, ci demonstrat ulterior) și printr-o similaritate structurală cu crima (Freud, Menninger). După ce am discutat despre fațetele socio-culturale ale sinuciderii, atât în diacronie, cât și în sincronie (Durkheim, Minois, Pierre Mesnard, David le Breton, Patrick Baudry) și după ce am pus în lumină dificultatea metodologică a investigării sinuciderii ca act uman prin excelență (Doina Cosman, Schneidman), am continuat printr-o parte de pre-demonstrație a tezei potrivit căreia sinuciderea, indiferent de tipul său, ascunde o problemă de reprezentare a morții. Pentru această pre-demonstrație ne-am axat, în primul rând, pe concepția socio-antropologică a lui Patrick Baudry și am ajuns la concluzia că, fie pe plan individual – când vorbim despre sinucidere, fie pe plan social – când vorbim despre suicidal, sinuciderea prezintă aceste caracteristici: conține, latent, frica de moarte și este o strategie, deviată, de gestionare a acesteia, activată în funcție de epocă și regiune (personală, colectivă), stă sub semnul unei logici ne-disjunctive viață-moarte, implică, des, dorința de a depăși non-reprezentarea morții printr-o reprezentare de tip eroic, pentru a investi cu sens moartea.

După această pre-demonstrație, am examinat felurile în care apare sinuciderea în operele teoretice ale lui Sartre și Camus, atât modul clar, manifest, când se înfățișează, în bună măsură, sub aspect critic, cât și modul difuz – la Camus, în concepte precum privirea, noaptea albă, iar la Sartre: în relația cu alteritatea sau în non-coincidența ființei cu proiectul. În cazul modalității difuze a apariției sinuciderii am avansat conceptul de principiu suicidal teoretic – când se poate discuta despre o filozofie a sinuciderii care nu promovează sinuciderea ca act, ci o menține ca virtualitate, pentru capacitatea ei de a pune în relație moartea cu reprezentarea și pentru a o îmblânzi, aplanându-i, prin refuzul suicidal, nonsensul. Am analizat și diverse apariții literare ale sinuciderii în scrierile lui Sartre și ale lui

Camus, subliniind, pe lângă tensiunea reprezentare – non-reprezentare a morții și efectul de estetizare a morții pe care sinuciderea, ca prezență literară, îl are.

Ultimul capitol subsumat morții relaționale este cel în care am investigat relația triadică din ceea ce am numit crimă istorică, adică relația victimă-istorie-ucigaș, în cadrul căreia istoria poate avea funcție de atenuare a raportării criminalului la victimă și invers, sau, din contră, un rol de intensificare a relației dintre cei doi. În primele două secțiuni ale capitolului am studiat felul în care se cristalizează paradigma istoriei la Sartre (acțiunea, libertatea, angajarea, proiectul, istorializarea, istoricitatea etc.), respectiv la Camus (revolta, revoluția, măsura, *gândirea de la amiază*), precum și relativ numeroasele diferențele care există între ele, pe scurt, putând să afirmăm că, la Camus, istoria stă sub semnul negativității, în vreme ce, la Sartre, ea este străbătută de o valorizare pozitivă. Am reușit să aflăm că există o asemănare mult mai de profunzime între Camus și Sartre, în modul în care se articulează concepțiile lor despre istorie, prin raportarea la moarte. Am arătat, astfel, că fiecare dintre ei conotează pozitiv sau negativ istoria în funcție de locul pe care îl acordă morții în cadrul acesteia. Pentru Camus, istoria este o ridicare la pătrat a crimei, banalizată prin repetare, care este moartea în general, și se află în opoziție cu natura, ce conține și ea moarte, dar îi permite un oarecare sens. Pentru Sartre, istoria este condiția necesară a existenței proiectului, a acțiunii și a libertății, în timp ce natura este un pericol permanent de moarte. Astfel, principalul merit al primelor două părți ale capitolului consacrat crimei istorice considerăm că este relevarea multiplelor conexiuni dintre istorie și moarte, lui alăturându-i-se și captarea portretizării morții în istorie, așa cum o realizează Albert Camus în cartea sa din 1957, împotriva pedepsei cu moartea. În ultima secțiune am examinat operele literare ale celor doi scriitori, unde istoria ajunge să dobândească concretețea unui personaj literar și am ajuns la concluzia că acest personaj ar trebui să relativizeze vehemența concepțiilor teoretice asupra istoriei, cel puțin pe ale lui Camus cu privire la Sartre.

Crima ca formă deviată de creație este cea de-a treia parte, după cea în care am înfățișat valențele crimei relaționale (crima ca formă de comunicare, crima ca declanșare a reprezentării și crima istorică) și este o crimă specială în literatura lui Sartre și în cea a lui Camus, întrucât caracterul relațional, ce este specific tuturor crimelor zugrăvite literar și concepțiilor aferente tipologiilor principale ale crimei relaționale, este absent. De data aceasta, ne-am ocupat exclusiv de două opere literare, mai precis de *Diavolul și bunul Dumnezeu* și de *Caligula*. Am arătat că non-relaționarea crimei creative se explică prin desconsiderarea ontologică a Celuilalt, prin auto-ipostazierea demiurgică, cu varianta de contra-demiurgică, a

celor careucid și printr-o excesivitate ludică. În plus, am surprins, în ambele opere, o deconstrucție a noțiunii de libertate și am văzut care sunt conexiunile dintre creativitatea deraiată prin crimă și creativitatea ca atare, conexiuni realizate prin intermediul estetizării crimei, dar și diferențele dintre acestea.

4.5. *După moarte. Imortalitate, relevanță postumă, altă moarte*

Partea a cincea, cea din urmă parte a lucrării se focalizează pe aspecte ce țin de un *dincolo* de moarte. Este vorba despre structurile simbolice de imortalitate, la cei doi scriitori, și despre relevanța pentru postmodernitate a concepției lor thanatice. Un ultim capitol îi este dedicat lui Sartre, nu ca autor al unor scrieri despre moarte, ci ca obiect al morții proprii și ca relatare a acesteia de către Simone de Beauvoir.

În primul capitol am demonstrat că atât Camus, cât și Sartre utilizează structuri compensative ale mortalității proprii, astfel că la primul dintre cei doi avem de-a face cu o construcție simbolică de imortalitate prin și în natură, iar la cel de-al doilea cu o imortalitate prin proiect. Examinând opere literare și teoretice, am ajuns la concluzia că imortalitatea camusiană este descendentă și vizând imobilitatea, fiind descriptibilă prin saltul în jos, prin cădere, în vreme ce imortalitatea sartriană este ascendentă și urmărește dinamismul perpetuu, fiind defnibilă prin proiect, prin continua transcendere a sinelui. Am evidențiat faptul că imortalitatea camusiană prin natură se apropie, atunci când se convertește în imortalitate a naturii de unele forme contemporane ale pozitivizării sensului morții, ce activează o imortalitate din care individul care o gândește lipsește. În schimb, am subliniat că imortalitatea sartriană prin proiect cunoaște trei nivele: ontologic, personal și sartrian, între care interacțiunile sunt numeroase și care se situează la polul modernist al negării morții, dar se diferențiază de acesta prin negarea activ-combativă a morții, astfel că am demonstrat că nu este prea mult să afirmăm că imortalitatea sartriană este o imortalitate ce trebuie câștigată permanent, printr-un efort de extragere a morții din ființă și temporalitate. Am arătat însă, în cadrul proiectului sartrian că percepția despre timp și despre moarte suferă modificări pe măsură ce însuși proiectul avansează spre moarte, îmbătrânește.

Pentru ambii am evidențiat că scriitura nu este capabilă să constituie o structură simbolică de imortalitate autonomă, așa-zisa continuare prin operă, ci funcționează ca un adjuvant al celor două construcții simbolice de imortalitate. Cu această ocazie, am insistat din nou asupra concepției despre literatură a celor doi scriitori, evidențiind raporturile acesteia cu moartea și cu imortalitatea, dar și cu alte teme precum istoria și angajamentul. Am concluzionat că, pentru Sartre, care operează numeroase deconstrucții, a ideii de continuare

postumă prin creație, a dreptății posterității, a legăturii dintre talent și destin literar etc., principalul beneficiu al scriiturii îl reprezintă o libertate reziduală ce contra-atacă libera utilizare de către ceilalți a ființei moarte devenită *ființă-în-sine*, adică obiectuală, manipulabilă. Pentru Camus, scriitura înseamnă o modalitate de a da formă destinului propriu, dar, departe de orice idealism, concomitent o formă de a pierde această captare a destinului. Scriitura camusiană este reprezentată, în raport cu o posibilă imortalitate, ca un ecou al vieții trăite. În plus, ea conține o pedagogie a morții sisifice, lucide și fericite.

În capitolul al doilea am discutat despre două feluri de relevanță pentru postmodernitate a concepției despre moarte a celor doi autori (dar cu deschidere către relevanța întregii lor opere): o relevanță directă, a asemănării și afinităților conceptuale sau de reprezentare a morții și o relevanță indirectă, ce rezultă prin alăturarea critică a unor concepții actuale și a unora aparținând lui Camus sau lui Sartre, critica fiind îndreptată, în acest caz, asupra societății și culturii postmoderne, iar nu asupra celor doi scriitori. În prima relevanță am inclus, din opera sartriană, slăbiciunea și lipsa de protecție a mortului în fața celor vii, iar prin analiza nuvelei *Camera*, am remarcat numeroase atitudini și practici postmoderne (chiar și o formă de eutanasiu), iar din opera camusiană am reținut mai ales umanismul camusian și militantismul împotriva pedepsei cu moartea. La granița dintre cele două relevanțe am abordat problematica, paradoxală, a imperativului acțiunii și a „filosofării” personajelor în cadrul operelor literare, precum și a literaturii și a filosofiei, cu raportare la transgresarea actuală a limitelor disciplinelor și domeniilor de cunoaștere, dar și la receptarea actuală a operei lui Camus și a celei a lui Sartre. Concluzia noastră a fost că nu toată scrierea lor se va salva de la uitare sau muzeificare, dar că o bună parte a operelor lor își păstrează prospețimea, și ca tehnică de scriitură, dar și datorită actualității și a *relevanței* concepțiilor lor despre moarte. În relevanța indirectă am situat critica sartriană a idealismului heideggerian al morții și critica lui Camus la imixtiunea socială și falsificarea relațiilor dintre cei vii și cei morți. Tot în acest capitol am subliniat, reiterând parțial unele puncte de vedere deja ilustrate în alte părți ale lucrării că reprezentarea morții nu se suprapune la Camus peste cea a absurdului, așa cum la Sartre nu este echivalentă cu cea a neantului.

Ultimul capitol propune două interpretări complet diferite, ambele la fel de posibile asupra cărții lui Simone de Beauvoir, *La cérémonie des adieux*, carte ce ilustrează ultimii zece ani din viața lui Sartre și moartea sa. Două sunt motivele pentru care am ales să tratăm un astfel de subiect: pentru a înțelege și din altă optică rolul lui Sartre ca teoretician al morții, probând dintr-o altă perspectivă ideile sale cu privire la moarte și la rolul alterității în moarte

și, poate mai important, pentru a evidenția puterea de reprezentare a morții, nu doar literară, ci culturală, punând în evidență toate aspectele pe care reprezentarea morții le implică: sociale, antropologice, de teorie literară etc. Sprijinindu-ne pe text, dar neignorând nici contextul relației Sartre-Simon sau pe cel al receptării scrierii (Susan Bainbrigge, Geneviève Idt, Margaret A. Simons, Doubrovsky, Yves Laplace), am arătat că este posibil atât să înțelegem scriitura lui Simone de Beauvoir ca o continuare a proiectului sartrian împotriva morții de către Simone, ca alteritate privilegiată, numind această posibilitate *Sartre care moare*, pentru a îngroșa ideea de procesualitate a morții, cât și să o interpretăm ca pe un act de captare definitivă a lui Sartre în produs, în obiectualitate, un act străbătut de pulsuni de moarte și de răzbunare.

5. Bibliografie

1. Adorno, Theodor W.: *The Jargon of Authenticity*. Translated by Knut Tarnowski and Frederic Will. Northwestern University Press, Evanston, 1973
2. Ameisen, Jean-Claude: *La mort au coeur du vivant*. In: *Revue française de psychosomatique*, n° 32, 2007/2, pp. 11-44
3. Ameisen, Jean Claude: *La sculpture du vivant. Propos recueillis par Olivier Postel-Vinay*. In: *La Recherche*, n. 338, janvier 2001
4. Améry, Jean: *Despre îmbătrânire. Revoltă și resemnare*. Traducere din limba germană de Alexandru Al. Șahighian. Editura Art, București, 2010 [*Über Das Altern. Revolte und Resignation*. Klett-Cotta, Stuttgart, 1968]
5. Ariès, Philippe: *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Editions du Seuil, Paris 1975
6. Ariès, Philippe: *L'Homme devant la mort*. Editions du Seuil, Paris, 1977
7. Aristotel: *Poetica*. Editura Academiei Române, București, 1965
8. Aronson, Ronald: *Camus and Sartre: The Story of a Friendship and the Quarrel that Ended It*. Chicago Press University, 2004
9. Aronson, Ronald: *Sartre contre Camus: Le conflit jamais résolu*. In: *Cités*, n° 22, 2005/2, pp. 53-65
10. Aronson, Ronald; Hoven, Adrian van den (eds.): *Sartre Alive*. Wayne State University Press, Detroit, 1991
11. Auerbach, Erich: *Mimesis. Reprezentarea realității în literatura occidentală*. Polirom, Iași, 2000 [*Mimesis: Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur*. 1935]
12. Bachelard, Gaston: *Pământul și reveriile odihnei. Eseu asupra imaginilor intimității*. Traducere de Irina Mavrodin. Editura Univers, București, 1999 [*La terre et les rêveries, essai sur les images de l'intimité*. 1948]
13. Bachelard, Gaston: *Poetica spațiului*. Traducere de Irina Bădescu. Editura Paralela 45, Pitești, 2005 [*Poétique de l'espace*. 1957]
14. Bachelard, Gaston: *Aerul și visele*. Traducere de Irina Mavrodin. Editura Univers, București, 2004 [*L'air et les songes*. 1943]
15. Baci, Virginia: *Albert Camus et la condamnation à mort*. Junimea, Iași, 1998
16. Bakhtine, Mikhail: *L'oeuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen Âge et sous la Renaissance*. Gallimard, Paris, 1970 [1965]
17. Bacqué, Marie-Frédérique (ed.): *Mourir aujourd'hui. Les nouveaux rites funéraires*. Editions Odile Jacob, Paris, 1997
18. Bacqué, Marie-Frédérique: *Éditorial. La Thanatologie, science humaine du mourir, contre la manipulation de la mort*. In: *Études sur la mort*, N° 130, 2006/2, pp. 5-8
19. Baglow, John Sutton: *The Rights of the Corpse*. In: *Mortality*, Vol. 12, No. 3, August 2007, pp. 223-239

20. Bainbrige, Susan :“*La ceremonie des adieux*” and “*Le livre brisé*”: *Situating Sartre in the Text*. In: *The Modern Language Review*, Vol. 97, No 4, oct. 2002, pp. 835-849
21. Barbaras, Renaud (ed.): *Sartre. Désir et liberté*. Presses Universitaires de France, Paris, 2005
22. Bartfeld, Fernande: *L'effet tragique. Essai sur le tragique dans l'œuvre de Camus*. Champion-Slatkine, Paris-Genève, 1988
23. Barthes, Roland: *Le bruissement de la langue*. Editions du Seuil, Paris, 1984
24. Barthes, Roland: *Le degré zéro de l'écriture*. Editions du Seuil, Paris, 1953
25. Barthes, Roland: *Jurnal de doliu*. Traducere din franceză de Em. Galaicu-Păun. Cartier, Chișinău, 2009 [*Journal de deuil*. Editions du Seuil, Paris, 2009]
26. Bartfeld, Fernande: *Albert Camus ou le mythe et le mime*. Lettres Modernes, Paris, 1982, Archives Albert Camus, nr. 5
27. Baschet, Claudine; Batailles Jacques (eds.): *La mort à vivre. Approches du silence et de la souffrance*. Autrement, nr. 87, février, Paris, 1987
28. Batailles, Georges: *Erotismul*. Traducere din limba franceză de Dan Petrescu. Nemira, București, 2005 [*L'érotisme*. Les Editions de Minuit, 1957]
29. Bauman, Zygmunt; May, Tim: *Gândirea sociologică*. Traducere din engleză de Mihai C. Udma. Humanitas, București, 2008 [*Thinking Sociologically*. Blackwell Publishing, Oxford, 1990]
30. Bauman, Zygmunt: *Mortality, Immortality, and Other Life Strategies*. Polity Press, Cambridge, 1992
31. Bera, Matthieu; Lamy, Yvon: *Sociologia culturii*. Traducere de Irinel Antoniu. Institutul European, Iași, 2008 [*Sociologie de la culture*. 2003]
32. Bersay, Claude: *La peur de la mort*. In: *L'esprit du Temps: Études sur la mort*, N° 134, 2008/2, pp. 125-133
33. Boia, Lucian: *Tinerețe fără bătrânețe. Imaginarul longevității din Antichitate până astăzi*. Traducere din franceză de Valentina Nicolae. Humanitas, București, 2006 [*Quand les centenaires seront jeunes: l'imaginaire de la longévité de l'antiquité à nos jours*. 2006]
34. Baudrillard, Jean: *L'échange symbolique et la mort*. Gallimard, Paris, 1977
35. Baudrillard, Jean: *Celălalt prin sine însuși*. Traducere de Ciprian Mihali. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 1997 [*L'Autre par lui-même*. Editions Galilée, 1987]
36. Baudrillard, Jean: *Simulacre și simulare*. Traducere de Sebastian Big. Idea Design & Print Editură, Cluj, 2008 [*Simulacres et simulation*. Editions Galilée, 1981]
37. Baudrillard, Jean: *America*. Traducere din limba franceză de Alina Beiu-Deșliu. Paralela 45, Pitești, 2008 [*Amérique*. Grasset & Fasquelle, 1986]
38. Baudrillard, Jean: *Cuvinte de acces*. Traducere din limba franceză de Bogdan Ghiu. Editura Art, București, 2008 [*Mots de passe*. 2004]
39. Baudrillard, Jean; Morin, Edgar: *La violence du monde*. Editions Du Felin, Institut du Monde Arabe, 2003

40. Baudry, Patrick: *Erotismul și pornografia*. Traducere de Alina Mihaela Băluț. EUROSONG & BOOK, 1998 [*La pornographie et ses images*. Armand Colin, 1997]
41. Baudry, Patrick: *Le corps extrême. Approche sociologique des conduits à risque*. L'Harmattan, Paris, 1991
42. Baudry, Patrick: *Devant le cadavre*. In: *Religiologiques*, no 12, automne 1995: *Corps et sacré*, pp. 19-29
43. Baudry, Patrick: *La place des morts. Enjeux et rites*. Armand Colin, Paris, 1999
44. Beauvoir, Simone de: *La cérémonie des adieux suivi de Entretiens avec Jean-Paul Sartre aout-septembre 1974*. Gallimard, Paris, 1981
45. Beauvoir, Simone de: *Toți oamenii sunt muritori*. Traducere de Florica-Eugenia Condurachi. Editura Univers, București, 2008 [*Tous les hommes sont mortels*. 1946]
46. Breton, David le: *Antropologia corpului și modernitatea*. Traducere de Doina Lică. Editura Amarcord, Timișoara, 2002 [*Anthropologie du corps et modernité*. Presses Universitaires de France, 1990]
47. Breton, David le: *La sociologie du risque*. Presses Universitaires de France, Paris, 1995
48. Becker, Ernest: *The Denial of Death*. Free Press, New York, 1973
49. Becker, Ernest: *Escape from Evil*. Free Press, New York, 1975
50. Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas: *Construirea socială a realității. Tratat de sociologia cunoașterii*. Traducere din limba engleză de Alex. Butucelea. Editura Art, București, 2008. [*The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Doubleday, Garden City, N.Y, 1966]
51. Bertherat, B.: *Cadavre à la « une » La télévision et la mort de Jacques Mesrine, ennemi public n° 1 (1979)*. In: *Le Temps des Médias*, N° 1, 2003/1, pp. 119-138
52. Bergson, Henri: *Matière et mémoire*. Presses Universitaires de France, Quadrige, Paris, 1990 [1896]
53. Barret, Ronald; Kuzawa, Christopher W.; McDade, Thomas; Armelagos, Georges J.: *Emerging and Re-Emerging Infectious Diseases: The Third Epidemiological Transition*. In: *Annual Review of Anthropology*, 27, 1998, pp. 247-271
54. Bloom, Harold (ed.): *Bloom's Guides: Albert Camus's The Stranger*. Infobase Publishing, New York, 2008
55. Bryant, Clifton D. (ed.): *Handbook of Death and Dying*. Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi, 2003
56. Brock, Robert R.: *Meursault the Straw Man*. In: *Studies in the Novel* 25.1, Spring 1993, pp. 92-100
57. Brohm, Jean-Marie: *Ontologie de la mort. Esquisses épistémologiques pour une thanatologie qui se voudrait scientifique*. <http://www.philagora.net/philofac/brohm.htm>, accesat în: 15 fev. 2010
58. Brohm, Jean-Marie: *Du sport suicidaire au suicide sportif*. In: *Quel Corps*, n. 25, juin, 1984

59. Blanchot, Maurice: *La part du feu*. Gallimard, Paris, 1949
60. Borbély, Ștefan: *Pornind de la Nietzsche....* Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010
61. Borbély, Ștefan: *Grădina magistrului Thomas*. Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995
62. Borne, Etienne: *Le problème du mal*. Presses Universitaires de France, Paris, 1973
63. Bourbousson, Edouard: *La Littérature existentialiste et son Influence*. The French Review, Vol. 23, No. 6, May, 1950, pp. 462-473
64. Boyer, Pascal: *Et l'homme créa les dieux*. Gallimard, Paris, 2003
65. Buleu, Constantina Raveca: *Patru eseuri despre putere. Napoleon, Dostoievski, Nietzsche, Foucault*. Editura Limes, Cluj-Napoca, 2007
66. Burke, Peter: *Istorie și teorie socială*. Traducere din engleză de Cosana Nicolae. Humanitas, București, 1999 [*History and Social Theory*. Polity Press, Blackwell Publishers Ltd., 1992]
67. Bureau, Serge (ed.): *Aujourd'hui, la mort*. Radio-Canada Chaine Culturelle FM, Québec, 1996
68. Burton, William: *Lire Sartre. Thèmes et anathèmes*. Editions Labor, 2005
69. Buzzati, Dino: *Marele portret*. Traducere și postfață de Cornel Mihai Ionescu. Polirom, Iași, 2003 [*Il grande ritratto*. 1960]
70. Bynum, Caroline Walker: *Death and Resurrection in the Middle Ages: Some Modern Implications*. In: *Proceedings of the American Philosophical Society*, vol.142, no 4, dec. 1998, pp. 589-596
71. Cabestan, Philippe; Tomes, Arnaud: *Le vocabulaire de Sartre*. Ellipses, Paris, 2001
72. Cabestan, Philippe: *Dictionnaire Sartre*. Ellipses, Paris, 2009
73. Corbin, Alain; Courtine, Jean-Jacques; Vigarello, Georges (coord.): *Istoria corpului. Vol. III: Mutațiile privirii. Secolul XX*. Traducere din limba franceză de Simona Manolache, Mihaela Arnat, Muguraș Constantinescu, Giuliano Sfichi. Editura Art, București, 2009 [*L'histoire du corps*. Editions du Seuil, 2006]
74. Camus, Albert: *L'envers et l'endroit*. Edmond Charlot, Alger, 1937
75. Camus, Albert: *Noces*. Edmond Charlot, Alger, 1939
76. Camus, Albert: *L'Etranger*. Gallimard, Paris, 1942
77. Camus, Albert: *Le mythe de Sisyphe*. Gallimard, Paris, 1942
78. Camus, Albert: *Caligula*. Gallimard, Paris, Paris, 1944
79. Camus, Albert: *Le malentendu*. Gallimard, Paris, 1944
80. Camus, Albert: *La peste*. Gallimard, Paris, 1947
81. Camus, Albert: *Lettres à un ami allemand*. Gallimard, Paris, 1948
82. Camus, Albert: *L'état de siège*. Gallimard, Paris, 1948
83. Camus, Albert: *Les Justes*. Gallimard, Paris, 1950
84. Camus, Albert: *L'homme révolté*. Gallimard, Paris, 1951

85. Camus, Albert: *La chute*. Gallimard, Paris, 1956
86. Camus, Albert: *Reflexions sur la guillotine*. 1957
87. Camus, Albert: *L'exile et le royaume*. Gallimard, Paris, 1957
88. Camus, Albert: *Ni victimes ni bourreaux*. In *Essais*. Gallimard, Paris, 1965
89. Camus, Albert: *Carnets I mai 1935-février 1942*. Gallimard, Paris, 1962
90. Camus, Albert: *Carnets II janvier 1942-mars 1951*. Gallimard, Paris, 1964
91. Camus, Albert: *Carnets III mars 1951-décembre 1959*. Gallimard, Paris, 1989
92. Camus, Albert: *La mort heureuse*. Gallimard, Paris, 1971
93. Camus, Albert: *Le premier homme*. Gallimard, Paris, 1994
94. Camus, Albert: *Lettre à Roland Barthes*. In: *Théâtre Récits Nouvelles*. Gallimard, Paris, 1995
95. Camus, Albert: *Discours de Suède*. Gallimard, Paris, 1997 [1958]
96. Camus, Albert: *Chroniques algériennes 1939-1958*. Gallimard, Paris, 2002
97. Camus, Albert: *Réflexions sur le terrorisme*. Textes choisis et introduits par Jacqueline Lévi-Valensi. Nicolas Philippe, 2002
98. Camus, Albert: *Străinul. Ciurma. Căderea. Exilul și împărăția*. Traducere din franceză de Georgeta Horodincă, Olga Mărculescu, Irina Mavrodin. Rao, București, 1993
99. Camus, Albert: *Fața și reversul, Nunta, Mitul lui Sisif, Omul revoltat, Vara*. Traducere din limba franceză Irina Mavrodin, Mihaela Simion, Modest Morariu. Rao, București, 2001
100. Camus, Albert: *Caligula, Neînțelegerea, Starea de asediu, Cei drepti, Răscoală în Asturii*. Traducere din limba franceză: Laurențiu Fulga, Catinca Ralea, Eugen B. Marian și Victor Constantin Bercescu, Marcel Aderca, I. Igiroșianu. Rao, București, 2004
101. Camus, Albert: *Primul om*. Traducere de Ileana Cantuniari. Rao, București, 1994
102. Camus, Albert: *Carnete*. Traducere din limba franceză de Micaela Ghițescu. Editura Rao, București, 2002
103. Caputo, John D.; Vattimo, Gianni: *După moartea lui Dumnezeu*. Traducere din limba engleză de Cristian Cercel. Curtea-Veche, București, 2008
104. Card, Claudia: *Cambridge Companion to Simone de Beauvoir*. Cambridge University Press, 2006
105. Carcassonne, Marie: *Les notions de médiation et de mimesis chez Paul Ricoeur: Présentation et commentaires*. In: *Hermès*, 22, 1998, pp. 53-56
106. Casafont, Josep Ramon: *Cititorul lui... Sigmund Freud*. Traducere din limba spaniolă de Dragoș Cojocar. Editura ARC, Chișinău, 2007 [*El lector de... Sigmund Freud*. 2001]
107. Cosman, Doina: *Compendiu de suicidologie*. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2008

108. Cassell, Dana K.; Salinas, Robert C.; Winn, Peter A.S.: *The Encyclopedia of Death and Dying*. Facts On File, Inc., New York, 2005
109. Călinescu, Matei: *A citi, a reciti. Către o poetică a (re)lecturii*. Traducerea din limba engleză de Virgil Stanciu. Polirom, Iași, 2003
110. Chamboredon, Jean-Claude: *Sociologie et histoire sociale de la mort: transformations du mode de traitement de la mort ou crise de civilisation?* In: *Revue française de sociologie*, vol 17, n 4 (oct-dec), 1976, pp. 665-676
111. Charme, Stuart L.: *Meaning and Myth in Study of Lives: A Sartrean Perspective*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1984
112. Chavagnat, Jean Jacques: *Éditorial. Deuils et grand âge: peut-on apprendre à vieillir?* In: *Études sur la mort*, N° 135, 2009/1, pp. 5-6
113. Choron, Jacques: *Death and Western Thought*. The Macmillan Company, New York, 1963
114. Chrétien, Jean-Louis; Henry, Michel; Marion, Jean-Luc, Ricoeur, Paul: *Fenomenologie și teologie*. Traducere de Nicolae Ionel. Polirom, Iași, 1996
115. Chenault, Christian: *Le Diable, une figure toujours d'actualité*. In: *Terrain*, 50, 2008, pp. 114-123
116. Chaunu, Pierre: *La mort à Paris. 16ieme, 17ieme, 18ieme siècles*. Fayard, Paris, 1978
117. Ciocan, Cristian: *Moribundus sum: Heidegger și problema morții*. Humanitas, București, 2007
118. Cioran, Emil: *Căderea în timp*. Traducere din franceză de Irina Mavrodin. Humanitas, București, 2008
119. Conkin, Beth A.: *Thus are Our Bodies, Thus was Our Costum: Mortuary Cannibalism in an Amazonian Society*. In: *American Ethnologist*, Volume 22, 1995, pp. 75–101
120. Compagnon, Antoine: *Demonul teoriei – literatură și bun simț*. Traducere de Gabriel Marian și Andrei-Paul Corescu. Editura Echinoc, Cluj, 2007 [*Le Démon de la théorie*. Editions du Seuil, Paris, 1998]
121. Contat, Michel; Rybalka, Michel: *Les écrits de Sartre. Chronologie, bibliographie commentée*. Gallimard, Paris, 1970
122. Costes, Alain: *Albert Camus et la parole manquante. Etude psychanalytique*. Payot, Paris, 1973
123. Cohen-Solal, Annie: *Album JPS*. Gallimard, Paris, 1991
124. Cohen-Solal, Annie: *Sartre. 1905-1980*. Gallimard, Paris, 1985
125. Cox, Gary: *Sartre and Fiction*. Continuum, London, New York, 2009
126. Clair, Jean (éd.): *Crime et châtement*. Musée d'Orsay, Gallimard, Paris, 2010
127. Colombel, Jeanette: *Jean-Paul Sartre. Un homme en situations*. Le livre de Poche, Paris, 2000
128. Conrad, Peter: *Medicalization and Social Control*. In: *Annual Review of Sociology*, 18, 1992, pp. 209-232.
129. Contat, Michel (ed.): *Sartre*. Bayard, Paris, 2005

130. Contat, Michel: *L'invention de la Liberté*. Editions Textuel, Paris, 2005
131. Coșeriu, Eugeniu: *Lecții de lingvistică generală*. Traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga. Editura Arc, Chișinău, 2000
132. Crépon, Marc: *L'éternel retour et la pensée de la mort*. In: *Les études philosophiques*, n° 73, 2005/2, p. 193-202
133. Critchley, Simon: *Very Little, Almost Nothing. Death, Philosophy, Literature*. Routledge, London and New York, 1997
134. Critchley, Simon: *The Book of Dead Philosophers*. Granta Books, London, 2008
135. Dastur, Françoise: *Moartea. Eseu despre finitudine*. Traducere din franceză de Sabin Borș, Humanitas, București, 2006 [*La mort. Essai sur la finitude*. Hatier, Paris, 1994]
136. Dawkins, Richard: *The Selfish Gene*. Oxford University Press, 1976
137. Davies, Douglas J.: *Death, Ritual and Belief. The Rethoric of Funerary Rites*. Second edition, Continuum, London, New York, 2002
138. Debray, Régis: *Vie et mort de l'image. Une histoire du regard en Occident*. Gallimard, Paris, 2008
139. Delacampagne, Christian: *L'une des dernières philosophies de l'histoire*. In: *Cités*, n° 22, 2005/2, pp. 111-120
140. Deloro, Cyrille: *L'autre. Petit traité de narcissisme intelligent*. Larousse, Paris, 2009
141. Dekkers, Wim: *What do We Call Death? Some Reflections on the End of Life in Western Culture*. În: *Ethical perspectives*, 2 (1995) 3, pp 188-197
142. Demian, Adina: *Suicidul în România*. Aldo Press, București, 2007
143. Demougin, Jacques (ed.): *Dictionnaire de la Littérature Française et Francophone*. Librairie Larousse, 1987, 3 tomes [*Camus*, pp 266-270, vol. I; *Sartre*, pp 1306-1314, vol. III]
144. Denckla, W. Donner: *A Time to Die*. In: *Life Sciences*, Volume 16, Issue 1, January, 1975, pp. 31-34
145. Derrida, Jacques: *Apories. Mourir – s'attendre aux «limites de la vérité»*. Galilée, Paris, 1996
146. Devereux, Georges: *From Anxiety to Method in the Behavioral Sciences*. The Hague, Mouton, 1968
147. Dickinson, George E.; Leming, Michael R.; Mermann, Alan C. (eds.): *Dying, Death and Bereavement*. The Dushkin Publishing Group, Connecticut, USA, 1993
148. Dodd, James: *Violence and Phenomenology*. Routledge, London, New York, 2009
149. Doubrovsky, Serge: *Fils*. Galilée, Paris, 1977
150. Doubrovsky, Serge: *Le livre brisé*. Bernard Grasset, Paris, 1989
151. Doubrovsky, Serge: *Autobiographiques de Corneille à Sartre*. Presses Universitaires de France, Paris, 1988

152. Douglas, Mary: *Purity and Danger. An Analysis of Concept of Pollution and Taboo*. Routledge, London and New York, 2002 [Routledge and Kegan Paul, 1966]
153. Druet, Pierre-Philippe: *Pour vivre sa mort. Ars moriendi*. Editions Lethielleux, Paris, 1981
154. Dubois, Lionel (ed.): *Albert Camus entre la misère et le soleil. Actes du Colloque international sur Albert Camus, a Poitiers, les 29-30-31 mai 1997*. Caleidoscop, 1997
155. Ducrot, Oswald; Schaeffer, Jean-Marie: *Noul dicționar enciclopedic al științelor limbajului* (cap. *Despre ficțiune*). Editura Babel, București, 1996 [*Nouveau dictionnaire encyclopédique des sciences du langage*. 1995]
156. Dupouey, Patrick (ed.): *La mort. Textes choisis et présentés*. GF Flammarion, Paris, 2004
157. Durkheim, Emile: *Sinuciderea. Studiu sociologic*. Traducere de Mariana Tabacu. Editura Antet, Prahova, 2005 [*Le suicide*. 1897]
158. Durlak, Joseph A.: *Changing Death Attitudes through Death Education*. In Robert A. Neimeyer (ed.): *Death Anxiety Handbook: Research, Instrumentation, and Application*. Taylor & Francis, Washington, DC, 1994
159. Durlak, Joseph A. and Lee Ann Reisenberg: *The Impact of Death Education*. In: *Death Studies 15* (1991), pp. 39–58
160. Durand, Gilbert: *Le structures anthropologiques de l'imaginaire*. Dunod, 2006 [Presses Universitaires de France, Paris, 1960]
161. Durand, Gilbert: *Fondaments et perspectives d'une philosophie de l'imaginaire*. In: *Religiologiques: Le statut de l'imaginaire dans l'oeuvre de Gilbert Durand (sous la direction de Jacques Pierre)*, 1, printemps, 1990. www.religiologiques.uqam.ca, accesat ultima dată în 2 februarie 2010
162. Duvignaud, Jean: *Fêtes et civilisations, suivi de la Fête aujourd'hui (essai)*. Actes Sud, Paris, 1991
163. Eco, Umberto: *Interpretare și suprainterpretare*. Traducere de Ștefania Mincu, Pontica, Constanța, 2004 [1992]
164. Eco, Umberto: *Limitele interpretării*. Traducere din limba italiană de Ștefania Mincu și Daniela Craciun. Polirom, Iași, 2007 [*I limiti dell'interpretazione*. 1990]
165. Eco, Umberto: *Opera deschisă*. Traducere de Cornel Mihai Ionescu. Paralela 45, Pitești, 2002 [*Opera aperta*. 1962]
166. Eco, Umberto: *Lector in fabula – cooperarea interpretativă în textele narative*. Traducere de Marina Spalas. Editura Univers, București, 1991 [1979]
167. Eco, Umberto: *Șase plimbări prin pădurea narativă*. Traducere de Ștefania Mincu. Pontica, Constanța, 1997 [1994]
168. Ellis, Christopher: *Static and Genetic Phenomenology of Death*. In: *Contretemps 2*, May, 2001, pp. 157-163
169. Ellis, Robert Richmond: *The Tragic Pursuit of Being. Unamuno and Sartre*. The University of Alabama Press, Tuscaloosa and London, 1988

170. Elias, Norbert: *La solitude de mourants (traduit de l'allemand par Sibylle Muller)* suivi de *Vieillir et mourir, quelques problemes sociologiques (traduit de l'anglais par Claire Nancy)*. Christian Bourgois Editeur, 1998
171. Ellison, David R.: *Understanding Albert Camus*. Carolina Press, 1990
172. Enăchescu, Constantin: *Fenomenologia nebuniei*. Paideia, București, 2004
173. Enthoven, Raphael; Levy, Bernard-Henri: *Sartre-Camus, la paix?* Conference, Bibliothèque Nationale de France, 15 avril 2010, http://www.bnf.fr/fr/evenements_et_culture/anx_conferences_2010/a.c.100415_camus.html, accesat ultima dată în 10 mai 2011
174. Enthoven, Raphael; Jeanyves Guérin; Salas, Denis: *Camus politique: le terrorisme et la torture*. Conference, Bibliothèque Nationale de France, 6 mai 2010, http://www.bnf.fr/fr/evenements_et_culture/anx_conferences_2010/a.c.100506_camus.html, accesat ultima dată în 10 mai 2011
175. Estrade, Florence: *Cititorul lui... Albert Camus*. Traducere din limba spaniolă de Dragoș Cojocaru. Editura Arc, Chișinău, 2008 [*El lector de... Albert Camus*. Barcelona, 2002]
176. Esposito, Joseph L.: *The Obsolete Self. Philosophical Dimensions of Aging*. University of California Press, Berkley-Los Angeles-Londra, 1987
177. Fabian, Johannes: *How Others Die: Reflections on the Anthropology of Death*. In: *Social Research* 39, 1972, pp. 543–567
178. Farrell, James J.: *Inventing the American Way of Death 1830-1920*. Temple University Press, Philadelphia, 1980
179. Farber, Marvin (ed.): *Philosophic Thought in France and The United States. Essays Representing Major Trends in Contemporary French and American Philosophy*. State University of New York Press, Albany, 1968
180. Feifel, Herman: *The Meaning of Death*. McGraw-Hill Book, New York, 1959
181. Feifel, Herman and Branscomb, Alan B.: *Who's Afraid of Death?* In: *Journal of Abnormal Psychology* 81 (1973), pp. 82–88
182. Feifel, Herman and Nagy, Vivian T.: *Another Look at Fear of Death*. In: *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 49 (1981), pp 278–286
183. Freud, Sigmund: *Opere 3. Psihologia inconștientului*. Traducere: Gilbert Lepădatu, George Purdea, Vasile Dem. Editura Trei, București, 2000
184. Freud, Sigmund: *Totem și tabu. O interpretare psihanalitică a vieții sociale a popoarelor primitive*. Traducere de Gabriel Avram. Editura Antet, Prahova, 2010 [*Totem und Taboo*. 1913]
185. Fingarette, Herbert: *Death. Philosophical Soundings*. Open court, Chicago and La Salle, 1997
186. Fitch, Brian T.: *Narrateur et narration dans l'Etranger d'Albert Camus*. Gallimard, Paris, 1992
187. Fitch, Brian T. (ed): *Albert Camus 10. Nouvelles approches*. La Revue des Lettres Modernes, Minard, Paris, 1982

188. Florian, Mircea: *Experiența ca principiu de reconstrucție filosofică*. Editura 100+1 GRAMAR, București, 2002
189. Folco, Philippe di (ed.): *Dictionnaire de la mort*. Larousse, Paris, 2010
190. Foltyn, Jacquelynn: *The Corpse in Contemporary Culture: Identifying, Transacting, and Recoding the Dead Body in the Twenty-First Century*. In: *Mortality*, Vol. 13, No. 2, May 2008, pp. 99-104
191. Foucault, Michel: *Boala mentala si psihologia*. Traducere de Dana Gheorghiu. Editura Amarcord, Timișoara, 2000 [*Maladie mentale et personnalité*, 1954]
192. Foucault, Michel: *Ce este un autor. Studii și conferințe*. Traducere de Bogdan Ghiu și Ciprian Mihali. Idea Design & Print Editură, Cluj, 2004 [*Dits et écrits*. Gallimard, Paris, 1994]
193. Foucault, Michel: *Cuvintele și lucrurile*. Traducere din franceză de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu. Rao, București, 2008
194. Fox, Nick Farrell: *The New Sartre: Explorations in Postmodernism*. Continuum, London, 2003
195. Frye, Northrop: *Anatomy of Criticism: Four Essays*. Princeton University Press, 1957
196. Fromm, Erich: *Le cœur de l'homme. Sa propension au bien et au mal*. Traduit de l'anglais par Sylvie Laroche. Petite Bibliothèque Payot, Paris, 2002 [1968]
197. Fuss, Diana: *Corpse Poem*. In: *Critical Inquiry*, Vol. 30, No. 1 (Autumn, 2003), pp. 1-30, <http://www.jstor.org/stable/1344336>, accesat ultima dată în 23.03.2010
198. Gardner, Sebastian: *Sartre's Being and Nothingness*. Continuum, London, 2009
199. Germinario, Mario: *Omul fără vocație*. Traducere de Ștefan Damian. Editura Studia, Cluj-Napoca, 1997 [*L'uomo senza vocazione*. 1985]
200. Godin, Christian: *La philosophie pour les nuls*. First, 2006
201. Gadamer, Hans-Georg: *Adevăr și metodă*. Traducere de Gabriel Cercel, Gabriel Kohn, Călin Petcana și Larisa Dumitru. Editura Teora, București, 2001 [*Wahrheit und Methode*. 1960]
202. Gay-Crossier, Raymond (ed.): *Albert Camus 7. Le théâtre*. La revue des Lettres Modernes, 1975(1), nr. 419-424. Minard, Paris, 1975
203. Gassin, Jean: *L'univers symbolique d'Albert Camus. Essai d'interprétation psychanalytique*. Librairie Minard, 1981
204. Gauthier, Alain: *Du visible au visuel. Anthropologie du regard*. Presses Universitaires de France, Paris, 1998
205. Ghils, Paul: *Limba pur, limbaj impur. De la mitul originar la pragmatica contradicției*. În: Basarab Nicolescu (ed.): *La confluença a două culturi: Lupașco astăzi. Lucrările colocviului internațional UNESCO, Paris, 24 martie 2010*. Curtea Veche, București, 2010, pp. 137-170
206. Ginestier, Paul: *La pensée de Camus*. Bordas, 1964
207. Gray, John: *Câini de paie. Gânduri despre oameni și alte animale*. Traducere din engleză de Mirela Munteanu. Humanitas, București, 2009 [*Straw dogs*. 2002]

208. Gray, J. Glenn: *The Idea of Death in Existentialism*. In: *Journal of Philosophy*, vol. 48, no 5, mar. 1951, pp. 113-127
209. Grenier, Jean: *Les Iles*. Gallimard, Paris, 1933
210. Genep, Arnold van: *Riturile de trecere*. Traducere de Lucia Berdan si Nora Vasilescu. Polirom, Iași, 1996 [*Les rites de passage*. Librairie critique Émile Nourry, Paris, 1909]
211. Giddens, Anthony: *Sociologie (ediția a V-a)*. Traducere de Oana Gheorghiu. Editura All, București, 2010 [*Sociology*. Polity Press, Cambridge, 2006]
212. Girard, René: *La violence et le sacré*. Grasset, Paris, 1972 [*Violența și sacrul*. Traducere de Sorin Antohi. Editura Nemira, București, 1995]
213. Girard, René; Vattimo, Gianni: *Adevăr sau credință slabă? Convorbiri despre creștinism și relativism*. Ediție îngrijită de Pierpaolo Antonello, traducerea din limba italiană de Cornelia Dumitru. Curtea Veche, București, 2009
214. Girard, René: *Camus's Stranger Retried*. In *To Double Business Bound: Essays on Literature, Mimesis, and Anthropology*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1978
215. Grenier, Roger: *Albert Camus: Soleil et ombre. Une biographie intellectuelle*. Gallimard, Paris, 1987
216. Grenier, Roger: *Album Camus. Iconographie choisie et commentée par Roger Grenier*. Gallimard, Paris, 1982
217. Grimaldi, Nicolas: *Tratat despre banalitate*. Traducere din limba franceză de Dan Petrescu. Nemira, București, 2006 [*Traité de la banalité*. Presses Universitaires de France, Paris, 2005]
218. Gohau, Gabriel: *Le mythe de l'éternel recommencement*. In: *Études sur la mort*, N° 124, 2003/2, p. 121-130
219. Gonzales, Jean-Jacques: *Albert Camus. L'exile absolu*. Editions Manucius, Paris, 2007
220. Gorer, Geoffrey: *Death, Grief and Mourning*. Anchor Books, 1967
221. Guérin, Jeanyves (éd.): *Dictionnaire Albert Camus*. Robert Laffont, Paris, 2009
222. Guérin, Jeanyves: *Camus: Portrait de l'artiste en citoyen*. Francois Bourin, 1993
223. Guiomar, Michel: *Principes d'une esthétique de la mort: Les modes des présences, les présences immédiates, le seuil de l'au-delà*. José Corti, Paris, 1967
224. Hossu, Andrei-Iustin: *Existențialismul francez*. Institutul European, Iași, 2006
225. Haaman, Abdallah: *La mort et Camus. Essais littéraire*. Paris-Beyrouth, 1980
226. Hanus, Michel: *La mort aujourd'hui*. Editions Frisons-Roche, Paris, 2000
227. Hendley, Steve: *Reason and Relativism. A Sartrean Investigation*. State University of NY Press, 1991
228. Heidegger, Martin: *Ființă și timp*. Traducere din limba germană de Gabriel Liiceanu și Cătălin Cioabă. Humanitas, București, 2006 [*Sein und Zeit*. 1927]
229. Heidegger, Martin: *Lettre sur l'humanisme*. Traduction française par Roger Munier. Éditions Montaigne, Paris, 1957 [*Über den Humanismus*. 1947]

230. Helen, Maggie: *Despre sinucidere*. Traducere de Liana Alecu. Antet, Prahova, 2007 [*Cataract what You Need to Know*. Mark Watts, 2005]
231. Henry, Michel: *Non, il n'y a pas de mort*. <http://www.philagora.net/philofac/henrymor.htm>, accesat ultima dată în 15 fev 2010
232. Hertz, Robert: *A Contribution to the Study of the Collective Representation of Death*. In: Rodney Needham and Claudia Needham (eds.): *Death and the Right Hand*. Free Press, New York, 1960
233. Herbé, Carine; Legros, Patrick: *La mort au quotidien. Contribution d'une sociologie de l'imaginaire de la mort et du deuil*. Erès, Ramonville Saint-Agne, 2006
234. Herzlich, Claudine: *Le travail de la Mort*. In: *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*, 31e année, N.1, 1976, http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ahess_0395-2649_1976_num_31_1_293705, accesat ultima dată în 9 martie 2011
235. Hobbes, Thomas: *Leviathan or The Matter, Forme and Power of a Common Wealth Ecclesiasticall and Civil*. 1651
236. Hobby, Françoise: *La symbolisation d'euphémisation dans l'univers fictif d'Albert Camus*. Peter Lang, New York-Washington-Boston-Bern-Frankfurt am Main-Berlin-Vienna-Paris, 1998
237. Hodard, Philippe: *Sartre entre Marx et Freud*. Jean-Pierre Delarge, Paris, 1979
238. Holroyd, Stuart: *Mystère de la vie et de la mort*. Hachette, Paris, 1989, Collection „Les grands mystères”, vol. 13
239. Howarth, Glennys: *Death & Dying. A Sociological Introduction*. Polity Press, Cambridge, 2007
240. Howells, Christina: *Cambridge Companion to Sartre*. Cambridge Univesity Press, 2006
241. Hughes, Edward J.: *The Cambridge Companion to Camus*. Cambridge University Press, 2007
242. Hugo, Victor: *Dernier jour d'un condamné*. Gosselin, Paris, 1829
243. Huizinga, Johan: *Homo ludens. Încercare de determinare a elementului ludic al culturii*. Traducere din olandeză de H.R. Radian. Humanitas, București, 2003 [1938]
244. Humphreys, S.C.: *The Family, Women and Death*. The University of Michigan Press, USA, 1993
245. Illitch, Ivan: *Némésis médicale*. Editions du Seuil, Paris, 1975
246. Inwood, Michel: *Heidegger. O scurtă introducere*. Traducere de Ana-Maria Datcu. Editura All, București, 2010 [*Heidegger*. Oxford University Press, 1997]
247. Iser, Wolfgang: *Actul lecturii. O teorie a efectului estetic*. Traducere din limba germană de Romanița Constantinescu. Editura Paralela 45, Pitești, 2006 [*Der Akt des Lesens*. 1976]
248. Ivan Illitch: *Un facteur pathogène prédominant. L'obsession de la santé parfaite*. In: *Le monde diplomatique*, mars 1999, p. 28

249. Jacquin, Gérard (ed.): *Le récit de la mort. Ecriture et histoire*. Presses Universitaires de Rennes, 2003
250. Jankélévitch, Vladimir: *La mort*. Flammarion, Paris, 1977
251. Jankélévitch, Vladimir: *Penser la mort*. Editions Liana Levi, 1994
252. Jakobson, Roman: *Éssais de linguistique générale*. Minuit, Paris, 1963
253. Jaus, Hans Robert: *Experiență estetică și hermeneutică literară*. Traducere și prefață de Andrei Corbea. Editura Univers, București, 1983 [1977]
254. Jecic, Marie: *De l'étranger à l'Absurde*. In: *Essaim*, n° 24, 2010, Erès, Toulouse, pp. 97-108
255. Jupp, Peter C. & Gittings, Clare (eds.): *Death in England. An Illustrated History*. Manchester University Press, 1991
256. Jeanson, Francis: *Albert Camus ou l'âme revoltée*. In: *Les temps modernes*, n. 79, 1952
257. Kastenbaum, Robert (ed.): *Macmillan Encyclopedia of Death and Dying*. Macmillan Reference USA, 2003
258. Kastenbaum, Robert: *Death, Society and Human Experience*. Pearson Education, USA, 2007 [1977]
259. Kaufmann, Walter: *Existentialism, Religion and Death. Thirteen Essays*. New American Library, USA, 1976
260. Kellehear, Allan: *Are We a 'Death-Denying' Society? A Sociological Review*. In: *Social Science and Medicine* 18 (9), 1984, pp. 713-23
261. Kern, Edith (ed.): *Sartre. A Collection of Critical Essays*. Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs, New York, USA, 1962
262. Kellehear, Allan: *A Social History of Death*. Cambridge University Press, 2007
263. Klarsfeld, André; Revah, Frédéric: *Biologie de la mort*. Odile Jacob, Paris, 1999
264. Kleppner, Amy M.: *Philosophy and the Literary Medium: The Existentialist Predicament*. In: *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 23, No. 2 (Winter, 1964), pp. 207-217
265. Kierkegaard, Soren: *Conceptul de anxietate*. Traducere de Adrian Arsinevici. Editura Amarcord, Timșoara, 1998 [*Begrebet Angest*. 1844]
266. Kirsner, Douglas: *Sartre and the Collective Neurosis of Our Time*. In: *Yale French Studies*. 68 (1985), pp. 206-225. Rpt. in *Contemporary Literary Criticism*. Ed. Daniel G. Marowski and Roger Matuz. Vol. 52. Gale Research, Detroit, 1989
267. Kirshbaum, Eduard; Eremeeva, Alina: *Psihologia apărării*. Traducere de Ana Miroiu. EuroPress Group, București, 2007 [2005]
268. Knapp, Bettina L. (ed.): *Critical Essays on Albert Camus*. G.K. Hall & Co., Boston, Massachusetts, 1988
269. Knee, Philip: *Qui perd gagne. Essai sur Sartre*. Les Presses de l'Université Laval, Saint-Foy, 1993
270. Koestler, Arthur; Camus, Albert: *Reflecții asupra pedepsei cu moartea*. Ediție revăzută și adăugită. Traducere din limba franceză de Ioana Ilie. Humanitas, București, 2008

271. Kreitman, N.: *Parasuicide*. Chichester, Wiley, 1977
272. Kremer-Marietti, Angèle: *Jean-Paul Sartre et le désir d'être. Une lecture de l'Être et le néant*. L'Harmattan, Paris, 2005
273. Kuhn, Thomas: *Structura revoluțiilor științifice*. Traducere de Radu J. Bogdan. Humanitas, București, 2008 [*The Structure of Scientific Revolutions*.1962]
274. Kristeva, Julia: *Powers of Horror: An Essay on Abjection*. Columbia University Press, New York, 1982
275. Kristeva, Julia: *Sens et non-sens de la révolte. Pouvoirs et limites de la psychanalyse*. Fayard, Paris, 1996
276. Kselman, Thomas: *Death in Historical Perspective*. In: *Sociological Forum*, 2, 3, 1987, pp. 591-597
277. Kübler-Ross, Elisabeth: *On Death and Dying*. Macmillan, New York, 1969
278. Kübler-Ross, Elisabeth: *Death: The Final Stage of Growth*. Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1975
279. Kübler-Ross, Elisabeth: *On Death and Dying (Interviewed by Daniel Redwood D.C)*. <http://www.healthy.net/scr/interview.aspx?Id=205>, accesat ultima dată în 10 martie, 2011
280. La Balme, Denis: *La mort, le sens, l'existence. Thèmes et sujets*. Presses Universitaires de France, Paris, 1997
281. Landsberg, Paul-Luis: *Eseu despre experiența morții, Problema morală a sinuciderii*. Traducere de Marina Vazaca. Humanitas, București, 2006 [*Essai sur l'expérience de la mort*, 1951]
282. Laplanche, Jean; Pontalis, J.-B.: *Vocabulaire de la psychanalyse*. Presses Universitaire de France, Paris, 1969
283. Laplanche, Jean: *Vie et mort de la psychanalyse*. Presses Universitaires de France, Paris, 2008
284. Laupies, Frédéric: *La liberté*. Presses Universitaires de France, Paris, 2004
285. Lavaud, Laurent (ed.): *L'image*. Flammarion, Paris, 1999
286. Levy, Bernard-Henri: *Le siècle de Sartre. Enquête philosophique*. Grasset, Paris, 2002
287. Lévy, Bernard-Henri; Lazar, Liliane: *Sartre et son siècle: Entretien avec Bernard-Henri Lévy*. In: *MLN*, Vol. 116, No. 4, French Issue (Sep., 2001). The John's Hopkins University Press, pp. 901-916
288. Lefort, Bernard: *Sartre, reveille-toi, ils sont devenus mous!* Ramsay, Paris, 2005
289. Lemaître, Henri: *Dictionnaire de Littérature Française*. Bordas, Paris, 1981, [Camus, pp 103-105, vol 1; Sartre, pp 512-513]
290. Lenoir, Frédéric; Tonnac, Jean-Philippe de (eds.): *La mort et l'immortalité. Encyclopédie des savoirs et de royances*. Bayard, 2004
291. Lenzini, José: *Les derniers jours de la vie d'Albert Camus*. Actes Sud, Paris, 2009
292. *L'esprit créateur*, vol. XLIV, no 4: "Albert Camus and the Art of Brevity", Winter 2004, Minnesota, USA

293. Le Point Références: *Penser la mort. Les textes fondamentaux*, N°1, mai-juin, 2010
294. Lesourd, Serge: *La mélancolisation du sujet postmoderne ou la disparition de l'Autre*. In: *Cliniques méditerranéennes*, N° 75, 2007/1, pp. 13-26
295. Lévi-Valensi, Jacqueline: «*La Peste*» d'Albert Camus. Gallimard, Paris, 1991
296. Lévi-Valensi, Jacqueline: «*La Chute*» d'Albert Camus. Gallimard, Paris, 1996
297. Lévinas, Emmanuel: *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*. Traducere de Miruna Tătaru-Cazaban, Bogdan Tătaru-Cazaban și Cristian Ciocan. Editura Humanitas, București, 2006 [*Autrement qu'être ou au-delà de l'essence*. 1974]
298. Lévinas, Emmanuel: *Moartea și timpul*. Traducere de Anca Mănuțiu. Biblioteca Apostof, Cluj, 1996 [*La Mort et le temps*. Le Livre de poche, Paris, 1992]
299. Lifton, Robert Jay: *Living and Dying*. Greenwood Pub Group, 1974
300. Lipovetsky, Gilles: *Amurgul datoriei. Etica nedureroasă a noilor timpuri democratice*. Traducere și prefață de Victor-Dinu Vlădulescu. Editura Babel, București, 1996 [*Le Crépuscule du devoir*. Gallimard, Paris, 1992]
301. Lipovetsky, Gilles: *Fericirea paradoxală. Eseu asupra societății de hiperconsum*. Traducere de Mihai Ungurean. Polirom, Iași, 2007 [*Le bonheur paradoxal. Essai sur la société d'hyperconsommation*. Gallimard, Paris, 2006]
302. *Lire, nr 10, hors série*: Jean-Paul Sartre. Paris, 2010
303. Lofland, Lyn H.: *The Craft of Dying: The Modern Face of Death*. Sage Publications Inc., 1978
304. Louette, Jean-Francois (ed.): *Sartre écrivain*. Éuredit, Paris, 2005
305. Lumière, Vincent: *La conception sartrienne de l'enfant ou l'idiot de la famille*. L'Harmattan, Paris, 1999
306. Lyotard, Jean-François: *La phénoménologie*. Presses Universitaires de France, Paris, 1954
307. Maffesoli, Michel: *L'instant éternel. Le retour du tragique dans les sociétés postmodernes*. La Table Ronde, Paris, 2003
308. Maffesoli, Michel: *L'ombre de Dionysos. Contribution à une sociologie de l'orgie*. Librairie des Méridiens, 1985
309. Mailhot, Laurent: *Albert Camus ou l'imagination du désert*. Les Presses Universitaires de Montreal, Montreal, 1973
310. Mareș, Petre: *Jean-Paul Sartre ou les chemins de l'existentialisme*. L'Harmattan, Paris, 2006
311. Marin, Louis: *Le portrait du Roi*. Editions de Minuit, Paris, 1981
312. Marina, José Antonio: *Inteligența eșuată: teoria și practica prostiei*. Traducere din limba spaniolă de Cristina Sava și Rafael Pisot. Polirom, Iași, 2006
313. Martineau, Jean-Pierre (ed.): *Psychologie du vieillissement*. Presses Universitaires de Mirail, 1993
314. Maslow, Abraham: *The Further Reaches of Human Nature*. Viking, New York, 1971

315. Mattéi, Jean-Francois (ed.): *Albert Camus et la philosophie*. Presses Universitaires de France, Paris, 1997
316. Menninger, Karl: *Man against Himself*. Harcourt, New York, 1938
317. Merleau-Ponty, Maurice: *L'Oeil et l'esprit*. Gallimard, Paris, 1964
318. Merleau-Ponty, Maurice: *Humanisme et terreur*. Gallimard, Paris, 1946
319. Merleau-Ponty, Maurice: *Sartre et l'ultrabolchevisme*. In: *Les aventures dialectiques*. Gallimard, Paris, 1955
320. Mc.Bride, William (ed.): *Sartre and Existentialism*. Vol.1: *Philosophy, Politics, Ethics, The Psyche, Literature and Aesthetics*. Garland Publishing, Inc., New York and London, 1997
321. McBride, William (ed.): *Sartre and Existentialism*. Vol. 5: *Existentialist Ethics*. Purdue University, Garland Publishing, Inc. New York and London, 1997
322. Menahem, Ruth: *La mort apprivoisée*. Editions Universitaires, Paris, 1973
323. Miraux, Jean-Philippe: *Maurice Blanchot. Quiétude et inquiétude de la littérature*. Armand Colin, Paris, 2005
324. Mondzain, Marie José: *L'image peut-elle tuer?* Bayard, 2002
325. Morel, Marie-France: *Images du petit enfant mort dans l'histoire*. In: *Études sur la mort*, N° 119, 2001/1, pp. 17-38
326. Morgan, Mary Ann; Morgan, John D. (eds.): *Thanatology: A liberal Arts Approach*. King's College, London, Ontario, 1988
327. Michel, Pierre: *Mirbeau, Camus et la mort volontaire*. In: *Actes du colloque de Lorient sur Les représentations de la mort*. Presses Universitaires de Rennes, novembre 2002, pp. 197-212
328. Midgley, Mary: *Beast and Man, the Roots of Human Nature*. Routledge, London, 2002 [1978]
329. Mihai, Nicolae (ed.): *Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice „A.D.Xenopol” XV, 2007-2008, Pour une histoire culturelle de la mort. Perspectives ouest-et est-européennes*. Iași, 2008
330. Mihăieș, Mircea: *Cărțile crude, jurnalul intim și sinuciderea*. Polirom, București, 2005
331. Mims, Cedric: *Enciclopedia morții*. Traducere de Paul Octav Ciucă. Editura Orizonturi, București, 2006 [*When We Die*. 1998]
332. Mino, Hiroshi: *Le silence dans l'œuvre d'Albert Camus*. José Corti, Paris, 1987
333. Minois, Georges: *Istoria sinuciderii. Societatea occidentală în fața morții voluntare*. Traducere de Mircea Ionescu. Humanitas, București, 2002 [*Histoire du suicide. La société occidentale face à la mort volontaire*. 1995]
334. Mitford, Jessica: *The American Way of Death*. Simon and Schuster, New York, 1963
335. Montaigne, Michel de: *Essais*, I, 10. <http://artfl.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.0:2:20.montaigne>, accesat ultima dată în 11.05.2011
336. Moravia, Alberto: *Indiferenții*. Traducere din limba italiană de Eta Boeriu. Editura Art, București, 2007 [*Gli indifferenti*. 1929]

337. Morin, Edgar: *L'homme et la mort*. Editions du Seuil, Paris, 1976
338. Morin, Edgar : *L'homme et l'univers, du biologique au cosmique*. <http://www.philagora.net/philo-fac/edgar-morin/index.htm>, accesat ultima dată în 16 fev. 2010
339. Moody, Raymond A.: *Life After Life*. Mockingbird Books, Atlanta, 1975
340. Mouillie, Jean-Marc (ed.): *Sartre et la phénoménologie*. ENS Editions Fontenay/Saint-Cloud, 2000
341. Mounier, Emmanuel: *Malraux Camus Sartre Bernanos. L'espoir des désespérés*. Editions du Seuil, Paris, 1953
342. Mounier, Emmanuel: *Introduction aux existentialismes*. Gallimard, Paris, 1962
343. Murdoch, Iris: *Sartre: Romantic Rationalist*. Fontana, London, 1968
344. Muyembe, Bernard Munono: *Le regard et le visage. De l'altérité chez Jean Paul Sartre et E. Levinas*. Préface d'E. Levinas. Peter Lang, Berne-Frankfurt/M NY-Paris, 1991
345. Nalceagian, A.A.: *Enigma morții. Eseuri asupra tanatologiei psihologice*. Traducere de Valeriu Graur. EuroPress Group, București, 2007 [2004]
346. Nancy, Jean-Luc: *Au fond des images*. Galilée, Paris, 2003
347. Neimeyer, Robert A. (ed.): *Death Anxiety Handbook: Research, Instrumentation, and Application*. Taylor & Francis, Washington, DC, 1994
348. Nicolescu, Basarab: *Noi, particula și lumea*. Editura Polirom, Iași, 2002 [*Nous, la particule et le monde*. Éditions Le Mail, Paris, 1985]
349. Nicolescu, Basarab: *Știința, sensul și evoluția. Eseu asupra lui Jakob Böhme*. Prefață de Antoine Faivre, traducere din limba franceză de Aurelia Batali, ediția a III-a. Editura Cartea Românească, București, 2007 [*La science, le sens et l'évolution. Essai sur Jakob Boehme*. Éditions le Félin, 1988]
350. Nicolescu, Basarab: *Transdisciplinaritatea (manifest)*. Editura Polirom, Iași, 1999 [*La transdisciplinarité (manifeste)*. Éditions du Rocher, Monaco, 1996]
351. Nicolescu, Basarab: *Moartea astăzi*. Traducere din limba franceză de Mirabela Fătu. Curtea Veche, București, 2008
352. Nietzsche, Friedrich: *Așa grăit-a Zarathustra. O carte pentru toți și pentru niciunul*. Traducere de Ștefan Aug. Doinaș. Humanitas, București, 1996 [*Also sprach Zarathustra: Ein Buch für Alle und Keinen*. 1883-1885]
353. Nietzsche, Friedrich: *Știința voioasă*. Traducere din germană de Liana Micescu. Traducerea versurilor de Simion Dănilă. Ediția a doua. Humanitas, București, 2006 [*Die fröhliche Wissenschaft*. 1882]
354. Noudelmann, François; Philippe, Gilles (eds.): *Dictionnaire Sartre*. Honoré Champion Editeur, Paris, 2004
355. Neimark, Neil F.: *The fight or flight response*. <http://www.thebodysoulconnection.com/EducationCenter/fight.html>. Accesat ultima dată în 1.02.2011
356. O'Brien, Conor Cruise: *Albert Camus*. Viking, New York, 1970

357. Paleologu, Alexandru (în dialog cu Filip-Lucian Iorga): *Breviar pentru păstrarea clipelor*. Humanitas, București, 2005
358. Pareyson, Luigi: *Ontologia libertății. Răul și suferința*. Traducere de Ștefania Mincu. Editura Pontica, Constanța, 2005 [*Ontologia della libertà. Il male e la sofferenza*. Einaudi, Torino, 1995]
359. Pavel, Toma: *Lumi ficționale*. Traducere de Maria Mociornița. Editura Minerva București, 1992
360. Pavese, Cesare: *Meseria de a trăi. Jurnal 1935-1950*. Traducere de Florin Chirițescu. Editura Allfa, București, 2001
361. Pearson, Keith Ansell; Morgan, Diane (eds.): *Nihilism Now! Monsters of Energy*. Macmillan Press LTD, 2000
362. Platon: *Republica*. Editura Antet, Prahova, 2005
363. Pierre, Jacques: *Le statut de l'imaginaire: Approche sémiotique*. In: *Religiologiques: Le statut de l'imaginaire dans l'oeuvre de Gilbert Durand (sous la direction de Jacques Pierre)*, 1, printemps, 1990. www.religiologiques.uqam.ca, accesat ultima dată în 2 februarie 2010
364. Picard, Michel: *La littérature et la mort*. Presses Universitaires de France, Paris, 1995
365. Pinell Patrice, Zafiroopoulos Markos: *La médicalisation de l'échec scolaire*. In: *Actes de la recherche en sciences sociales*. Vol. 24, novembre 1978, pp. 23-49, http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/ars_0335-5322_1978_num_24_1_2614, accesat ultima dată în 9 martie 2011
366. Pingaud, Bernard: *L'étranger d'Albert Camus*. Gallimard, Paris, 1992
367. Poirier, Pierre-Alexandre: *De la mort occultée au renouveau de la mort*. In: *Sociétés* n° 73 – 2001/3, pp 51-59
368. Popovici, Iaromira: *Moartea și societatea de consum*. În: *Idei în Idei in Dialog*, Nr. 6 (45) / iunie 2008
369. Pratt, Bruce: *L'évangile selon Albert Camus*. José Corti, Paris, 1980
370. Prior, L.: *The Social Organization of Death. Medical Discourse and Social Practices in Belfast*. St. Martin's Press, New York, 1989
371. Proust, Marcel: *À la recherche du temps perdu*. 1913-1927
372. Proust, Marcel: *Timpul regăsit*. Traducerea din limba franceză de Radu Cioculescu. Editura Minerva, București, 1976
373. Quillot, Roger: *La mer et les prisons. Essai sur Albert Camus*. Gallimard, Paris, 1956
374. Rank, Otto: *Das Trauma der Geburt*, 1924
375. Rabaté, Dominique: *Vers une littérature de l'épuisement*. José Corti, Paris, 2004
376. Rachels, James: *Can Ethics Provide Answers and Other Essays on Moral Philosophy*. Rowman & Littlefield Publishers, 1997
377. Raskin, Richard: *Camus's Critique of Existentialism*. In: *Minerva - An Internet Journal of Philosophy*, 5, 2001, pp. 156-165

378. Rey, Perre-Louis: *Camus. Une morale de la beaute*. Sedes/HER, Liege, 2000
379. Regan, Tom (ed.): *Matters of Life and Death*. Temple University Press, Philadelphia, 1980
380. Rees, Garnet: *Baudelaire, Sartre and Camus. Lectures and Commentaries*. University of Wales Press, Cardiff, 1976
381. Renaut, Alain: *Sartre, le dernier philosophe*. Le livre de Poche, Paris, 2000
382. Ricoeur, Paul: *Temps et récits*. Seuil, Paris, 1983-1985
383. Ricoeur, Paul: *Memoria, istoria, uitarea*. Traducerea de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik. Editura Amarcord, Timișoara, 2001 [*La mémoire, l'histoire, l'oubli*. Editions du Seuil, Paris, 2000]
384. Robbe-Grillet, Alain: *Pour un nouveau roman*. Editions de Minuit, Paris, 1963
385. Robben, Antonius C.G.M (ed.): *Death, Mourning, and Burial. A Cross-Cultural Reader*. Blackwell Publishing, 2004
386. Roblès, Emmanuel: *Camus, frère du soleil*. Editions du Seuil, Paris, 1995
387. Robinson, Dave; Groves, Judy: *Introducing Political Philosophy*. Icon Books UK, Totem Books USA, 2006
388. Robinson, Dave: *Introducing Philosophy*. Icon Books UK, Totem Books USA, 2005
389. Robinson, Dave; Garratt, Chris: *Introducing in Ethics*. Icon Books UK, Totem Books USA, 2003
390. Rossum, Walter van: *Simone de Beauvoir și Jean-Paul Sartre*. Traducere de Vlad Cucu-Oancea. Editura Paralela 45, Pitești, 2003 [1998]
391. Rotar, Marius; Roșu, Victor Tudor; Frisby, Helen (eds.): *Proceedings of the Dying and Death in 18th-21st Century Europe, International Conference, Second Edition, Alba Iulia, România, 25-27 of September 2009*. Editura Accent, Cluj-Napoca, 2009
392. Rotar, Marius: *Moartea în Transilvania în secolul al XIX-lea. Vol. 1: Zece ani de concubinaj cu moartea. Dimensiuni istorice și perspective contemporane asupra morții*. Accent, Cluj-Napoca, 2006
393. Rotar, Marius: *1000 de pagini mai târziu. Istoricul și moartea: o ecuație confuză*. În: *Annales Universitatis Apulensis. Seria Historica*, 12/I, 2008, pp 58-75
394. Rozenkrantz, Karl: *O estetică a urâtului: între frumos și comic*. Traducere de Victor Ernest Mașek. Editura Meridiane, București, 1984
395. Sade, Marquis de: *Juliette ou les prospérités du vice*. Gallimard, Paris, tome II, 1995, pp. 847-877
396. Sagan, Françoise: *Avec mon meilleur souvenir*. Gallimard, Paris, 1984
397. Sarocchi, Jean: *Camus*. Presses Universitaires de France, Paris, 1968
398. Sarocchi, Jean: *Le dernier Camus ou Le premier homme*. Librairie A.-G. Nizet, Paris, 1995

399. Sartori, Giovanni: *Homo videns. Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea*. Traducere din italiană de Mihai Elen. Humanitas, București, 2005 [*Homo videns. Televisione e Post-Pensiero*. 1997]
400. Sartre, Jean-Paul: *L'imagination*. Presses Universitaires de France, Paris, 1983 [1936]
401. Sartre, Jean-Paul: *La transcendance de l'ego*. Vrin, Paris, 1937
402. Sartre, Jean-Paul: *La nausée*. Gallimard, Paris, 1938
403. Sartre, Jean-Paul: *Le mur*. Gallimard, Paris, 1939
404. Sartre, Jean-Paul: *L'imaginaire*. Gallimard, Paris, 1940
405. Sartre, Jean-Paul: *Morts sans sépulture*. Gallimard, Paris, 1941
406. Sartre, Jean-Paul: *L'être et le néant. Essai d'ontologie phénoménologique*. Gallimard, Paris, 1943
407. Sartre, Jean-Paul: *La république du silence*. In: *Lettres françaises*. Septembre, 1944
408. Sartre, Jean-Paul: *L'Existentialisme est un humanisme*. Gallimard, Paris, 1946
409. Sartre, Jean-Paul: *La responsabilité de l'écrivain*. Editions Verdier, Lagrasse, 1998 [1946]
410. Sartre, Jean-Paul: *Huis clos*. Gallimard, Paris, 1947
411. Sartre, Jean-Paul: *Les mains sales*. Gallimard, Paris, 1948
412. Sartre, Jean-Paul: *Qu'est-ce que la littérature?* Gallimard, Paris, 2008 [1948]
413. Sartre, Jean-Paul: *Le diable et le bon Dieu*. Gallimard, Paris, 1951
414. Sartre, Jean-Paul: *Questions de méthode*. Gallimard, Paris, 1967 [1957]
415. Sartre, Jean-Paul: *Albert Camus*. Editeur: P. Aelberts. Editions Dynamo Liège, 1960
416. Sartre, Jean-Paul: *Les séquestrés d'Altona*. Gallimard, Paris, 1960
417. Sartre, Jean-Paul: *Les mots*. Gallimard, Paris, 1964
418. Sartre, Jean-Paul: *Cahiers pour une morale*. Gallimard, Paris, 1983
419. Sartre, Jean-Paul: *Vérité et existence*. Gallimard, Paris, 1983
420. Sartre, Jean-Paul: *Lettres au Castor et à quelques autres*, tomes I et II. Gallimard, Paris, 1983
421. Sartre, Jean-Paul: *Critique de la raison dialectique*, vol 1: *Théories des ensembles pratiques*. Gallimard, Paris, 1985 [1960]
422. Sartre, Jean-Paul: *Critique de la raison dialectique*, vol 2: *L'intelligibilité de l'histoire*. Gallimard, Paris, 1985
423. Sartre, Jean-Paul: *Comment «L'enfer c'est les autres»*. En introduction à «*Huis clos*», CD à voix haute, Gallimard-Emen, Paris, 2004) *apud*. William Burton: *Lire Sartre. Thèmes et anathèmes*. Editions Labor, 2005
424. Sartre, Jean-Paul: *Les chemins de la liberté. L'age de la raison*. Gallimard, Paris, 1945

425. Sartre, Jean-Paul: *Les chemins de la liberté. Le sursis*. Gallimard, Paris, 1947
426. Sartre, Jean-Paul: *Les chemins de la liberté. La mort dans l'âme*. Gallimard, Paris, 1949
427. Sartre, Jean-Paul: *Situations, I. Essais critiques*. Gallimard, Paris, 1947
428. Sartre, Jean-Paul: *Situations II*. Gallimard, Paris, 1948
429. Sartre, Jean-Paul: *Situations III*. Gallimard, Paris, 1949
430. Sartre, Jean-Paul: *Situations IV*. Gallimard, Paris, 1964
431. Sartre, Jean-Paul: *Situations V*. Gallimard, Paris, 1964
432. Sartre, Jean-Paul: *Situations VI*. Gallimard, Paris, 1964
433. Sartre, Jean-Paul: *Situations VII*. Gallimard, Paris, 1965
434. Sartre, Jean-Paul: *Situations VIII*. Gallimard, Paris, 1972
435. Sartre, Jean-Paul: *Situations IX*. Gallimard, Paris, 1972
436. Sartre, Jean-Paul: *Situations X*. Gallimard, Paris, 1976
437. Sartre, Jean-Paul: *Les carnets de la drôle de guerre*. Gallimard, Paris, 1995
[*Carnete pentru un război anapoda: septembrie 1939-martie 1940*. Traducere de Gyurcsik, Margareta. Polirom, Iași, 2000]
438. Sartre, Jean-Paul: *Căile libertății*. Vol. I: *Vârsta înțelepciunii*. Rao, București, 1999
439. Sartre, Jean-Paul: *Căile libertății*. Vol. II: *Amânarea*. Traducere de Sanda Oprescu. Rao, București, 2000
440. Sartre, Jean-Paul: *Căile libertății*. Vol. III, IV: *Cu moartea în suflet/O prietenie ciudată*. Traducere de Alexandra Emilian. Rao, București, 2000
441. Sartre, Jean-Paul: *Adevăr și existență*. Text stabilit și adnotat de Arlette Elkaim-Sartre. Traducere din limba franceză de Toader Saulea. Editura Nemira, București
442. [Sartre, Jean-Paul: *Zidul*. Traducere din limba franceză de Sanda Oprescu. Rao, București, 2005
443. Sartre, Jean-Paul: *Muștele, Cu ușile închise, Morți fără îngropăciune, Diavolul și bunul Dumnezeu, Sechestrații din Altona*. Traducere din limba franceză: Nicolae Minei, Any Florea, Mihai Sora, Margareta Bărbuță, George Vraca, Anca Gonțescu. Rao, București, 1998
444. Sartre, Jean-Paul: *Greața*. Traducere de Irina Mavrodin. Univers, București, 1990
[Sartre, Jean-Paul: *Greața*. Traducere de Marius Robescu. Minerva, București, 1981]
445. Sartre, Jean-Paul: *Ființa și neantul. Eseu de ontologie fenomenologică*. Ediție revizuită și index de Arlette Elkaim-Sartre, traducere de Adriana Neacșu. Paralela 45, Pitești, 2004
446. Saussure, Ferdinand de: *Curs de lingvistică generală*. Traducere de Irina Izverna. Polirom, 2007 [*Cours de linguistique générale*. Genève, 1914]
447. Savage Brosman, Catharine: *Jean-Paul Sartre*. Twayne Publishers, Boston, 1983

448. Schneidman, Erwin S.: *Lives and Deaths. Selections from the Works of Edwin S. Shneidman*. Taylor & Francis Group, Philadelphia, 1999
449. Ziauddin Sardar, Boris van Loon: *Introducing Cultural Studies*. Totem Books USA, Icon Books UK, 2007
450. Saramago, José: *Intermitențele morții*. Traducere din limba portugheză de Georgiana Bărbulescu. Polirom, Iași, 2007
451. Saint-Germain, Christian: *L'instant de la mort ou le corps à mourir*. In: *Religiologiques: Sur le chemin de la mort*, (sous la direction de Denis Jeffrey), 4, automne 1991, www.religiologiques.uqam.ca/, accesat ultima dată în 2 februarie, 2010
452. Sahlins, Marshall: *Islands of History*. University of Chicago Press, Illinois, 1985
453. Savater, Fernando: *Viața eternă*. Traducere de Cristina Sava și Rafael Pisot. Polirom, Iași, 2008 [*La vida eterna*. 2008]
454. Scheler, Max: *Mort et survie*. Aubier, Paris, 1952
455. Scheler, Max: *Omul resentimentului*. Traducere din germană de Radu Gabriel Pârnu. Humanitas, București, 2007 [*Das Ressentiment im Aufbau der Moralen*. 1912]
456. Schopenhauer, Arthur: *Lumea ca voință și reprezentare*. Traducere de Emilia Dolcu, Viorel Dumitrașcu, Gheorghe Puiu. Editura Moldova, Iași, 1995 [*Die Welt ah Wille und Vorstellung*. 1818]
457. Sim, Stuart; Van Loon, Boris: *Introducing Critical Theory*. Icon Books UK, Totem Books USA, 2005
458. Shibles, Warren: *Death. An Interdisciplinary Analysis*. The Language Press Whitewater, Wisconsin, USA, 1974
459. Simmel, Georg: *La tragédie de la culture et culture et autres essais*. Traduits de l'allemand par Sabine Cornille et Philippe Ivernel, précédé d'un essai de Vladimir Jankélévitch. Rivages-Poche, Paris, 1988
460. Simons, Margaret A.: *Beauvoir and Sartre: the Question of Influence*. In: *Eros* 8, no 1, 1981, pp. 25-42
461. Simont, Juliette; Coorebyter, Vincent (eds.): *Etudes sartriennes*. Editions Ousia, 2004
462. Simont, Juliette: *Jean-Paul Sartre. Un demi-siècle de liberté*. De Boeck & Larquier, Bruxelles, 1998
463. Solomon, Robert C.: *Dark Feelings, Grim Thoughts: Experience and Reflection in Camus and Sartre*. Oxford University Press, 2006
464. Solomon, Robert C.: *Existentialism*. Oxford University Press, 2005
465. Solomon, Robert C.: *Introducing The Existentialists, Imaginary Interviews with Sartre, Heidegger and Camus*. Hackett Publishing Company, Cambridge, 1981
466. Sontag, Susan: *Împotriva interpretării*. Traducere de Mircea Ivănescu. Editura Univers, București, 2000 [*Against the interpretation*. 1966]
467. Sontag, Susan: *Boala ca metaforă. SIDA și metaforele ei*. Dacia, Cluj-Napoca, 1995 [1978, 1988]

468. Sontag, Susan: *Privind la suferința celuilalt*. Traducere din limba engleză de Laura Cruceru. Humanitas, București, 2011 [*Regarding the Pain of Others*, Picador, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2003]
469. Sprintzen, David: *The Stranger*. In: *Camus: A Critical Examination*. Temple University Press, Philadelphia, 1988
470. Stendhal: *Le rouge et le noir*. Levasseur, 1830
471. Stoltzfus, Ben: *Camus' L'Etranger: A Lacanian Reading*. In: *Texas Studies in Literature and Language*, Winter, 1989, pp. 514-535
472. Suceavă, Bogdan: *Vincent nemuritorul*. Curtea Veche, București, 2008
473. Sumner, Jennifer: *Relations of Suspicion: Critical Theory and Interdisciplinary Research*. În: *History of Intellectual Culture*, vol 3, nr.1, www.ucalgary.ca/hic/, accesat ultima dată în 15.01.2011
474. Șestov, Lev: *Revelațiile morții (Dostoievski – Tolstoi)*. În românește de Smaranda Cosmin. Institutul European, Iași, 1993
475. Șora, Mihai: *A fi, a face, a avea*. Humanitas, București, 2006
476. Șora, Mihai: *Clipa și timpul*. Paralela 45, Pitești, 2005
477. Taylor, James Stacey & Spital, Aaron: *Corpses do not have Rights: A Response to Baglow*. În: *Mortality*, Vol. 13, No. 3, August 2008, pp. 282-286
478. Teodorescu, Adriana: *The Death of the Star. Social and Cultural Issues*. In: *ANNALES UNIVERSITATIS APULENSIS. SERIES HISTORICA*, număr special, 2010, *Dying and Death in 18th-21st Century Europe*. International Conference, Third Edition, Alba Iulia, Romania, September 3-5, 2010, pp. 175-191
479. Teodorescu, Adriana: *Les masques. Aspects de l'imaginaire actuel de la mort*. In: Marius Rotar, Victor Tudor Roșu, Helen Frisby (eds.): *Proceedings of Dying and Death in 18th-21st Century Europe, International Conference, second edition*, Alba Iulia, Romania, 25-27 of September 2009. Accent, Cluj-Napoca 2009
480. Teodorescu, Adriana: *Regula de trei complicată. Compagnon, Iser, Ricoeur și reprezentarea*. În: *Revista Discobolul*, nr. Apr.-mai-iunie și în nr. Sept.-oct.-dec., 2009
481. Teodorescu, Adriana: *Personajul negativ al gândirii slabe. O moarte paradigmatică*. În: *Vatra*, nr 11, 2009
482. Thomas, Louis-Vincent: *Anthropologie de la mort*. Payot, Paris, 1975
483. Thomas, Louis-Vincent: *La Mort*. Presses Universitaires de France, Paris, 1988
484. Thomas, Louis-Vincent: *Mort et pouvoir*. Préface par Jean-Didier Urbain. Paris, Éditions Payot & Rivages, Paris, 1999
485. Thomas, Louis-Vincent: *Mort et ontologie*. In: *Encyclopédie Philosophique Universelle*. Tome I : *L'Univers philosophique*. Presses Universitaires de France, Paris, 1989
486. Thomas, Louis-Vincent: *Rites de mort pour la paix des vivants*. Fayard, 1985
487. Thompson, Paul; Itzin, Catherine; Abendstern, Michele (eds.): *The Experience of Later Life*. Oxford New York, Oxford University Press, 1990

488. Todd, Olivier: *Camus, une vie*. Gallimard, Paris, 1999
489. Tolstoi, Lev: *Moartea lui Ivan Ilici*. Traducere de Luana Schidu. Humanitas, București, 2010 [1884-1886]
490. Tongeren, Paul van: *The Paradox of our Desire for Children*. In: *Ethical Perspectives 2* (1995) 1, pp. 55-62
491. Toplean, Adela: *Pragul și neantul. Încercări de circumscriere a morții*. Polirom, Iași, 2006
492. Troyer, John: *Embalmed Vision*. In: *Mortality*, Vol. 12, No. 1, February 2007, pp. 22-47
493. Turner, Bryan S.: *Medical Power and Social Knowledge*. Sage, London, 1987
494. Trabelsi, Mustapha (ed.): *Albert Camus. L'écriture des limites et des frontières*. Sud Editions/Presses Universitaires de Bordeaux, Pessac, 2009
495. Vamanul, Iulian: *Jocul și jocurile*, http://www.google.ro/search?hl=ro&rlz=1C1GGLS_enRO352RO352&q=iulian+vamanu&start=20&sa=N. Accesat ultima dată în 16 fev.2010
496. Vattimo, Gianni: *Dincolo de interpretare*. Editura Pontica, Constanța, 2003.
497. Vattimo, Gianni și Rovatti, Pier Aldo: *Gândirea slabă*. Traducere de Ștefania Mincu, Editura Pontica, Constanța, 1998 (cap. *Dialectică, diferență, gândire slabă*)
498. Vattimo, Gianni: *Societatea transparentă*. Traducere de Ștefania Mincu. Editura Pontica, Constanța, 1995
499. Varet, Gilbert: *L'ontologie de Jean Paul Sartre*. Presses Universitaires de France, Paris, 1948
500. Verdery, Katherine: *The Political Lives of Dead Bodies. Reburial and Postsocialist Change*. Columbia University Press, 1999
501. Verstraeten, Pierre (ed.): *Autour de Jean-Paul Sartre. Littérature et philosophie*. Gallimard, Paris, 1981
502. Vitner, Ion: *Albert Camus sau tragicul exilului*. Editura pentru Literatură Universală, București, 1968
503. Vouilloux, Bernard: *Image, représentation et ressemblance. Une tentative de clarification*. In: http://www.fabula.org/atelier.php?Image%2C_repr%26acute%3Bsentation_et_resemblance.
504. Vovelle, Michel: *La mort et l'Occident de 1300 à nos jours*. Gallimard, Paris, 2001 [Gallimard, Paris, 1983]
505. Ziegler, Jean: *Les vivants et la mort*. Editions du Seuil, Paris, 1975
506. Zima, Pierre V.: *L'indifférence Romanesque. Sartre, Moravia, Camus*. L'Harmattan, Paris, 2005
507. Wahl, Jean: *Tableau de la philosophie française*. Gallimard, Paris, 1962
508. Wahl, Jean: *Esquisse pour une histoire de l'existentialisme*. L'Arche, Paris, 2001 [1949]

509. Walter, Tony: *Facing Death without Tradition*. In: Glennys Howarth and Peter C. Jupp (eds.): *Contemporary Issues in the Sociology of Death, Dying and Disposal*. Macmillan, 1996
510. Walter, Tony: *The Revival of Death*. Routledge, London and New York, 1994
511. Werner, Eric: *De la violence au totalitarisme. Essai sur la pensée de Camus et de Sartre*. Calman-Lévy, 1972
512. Wetzel, Marc: *La mauvaise fois (premiere partie, chapitre 2 de l'Etre et neant). Analyse*. Hatier, Paris, 2001
513. Wilson, E.O.: *Sociobiology. The New Synthesis*. Harvard University Press, 1975
514. Wood, Philipp R: *Understanding Jean-Paul Sartre*. South Carolina Press, 1990
515. Wormser, Gérard: *Sartre*. Armand Colin, Paris, 1999
516. Wormser, Gérard (ed.): *Sartre du mythe à l'histoire*. Sens Public, 2006
517. Wroblewsky, Vincent von (ed.): *Pourquoi Sartre ?* Le bord de l'eau, 2005
518. <http://www.theatremosaicmond.net/past-performance-2/>. Accesat ultima dată în 20 iulie 2011
519. <http://www.jpsartre.org/>. Accesat ultima dată în 19 iulie 2011
520. <http://www.camus-society.com/>. Accesat ultima dată în 3 august 2011
521. <http://www.adec.org//AM/Template.cfm?Section=Home>. Accesat ultima dată în 10 martie 2011